

Peter
Božič

Očeta Vincenca smrt

Nekaj njegove kronike

Včasih se sprime kiselkast vonj po sparinah kar v kepaste oblake pod stropom, med te sparine pa je pomešan dim od cigaret in profesor Mizerit je malo bolj klavrn ta večer kot sicer. Nekako je stisnjen vase, tako kot je stisnjena kepa suhih tropin, ki nazadnje obležijo zraven svinjske kuhinje in bakrenega kotla za žganjekuho.

Sam sebi se je videl tak, ker je bil prepričan, da se od tedaj, ko so z rešilcem odpeljali Zabkarja, nima s kom več resno pogovarjati. Ženske, pri tem je mislil na Vando in Lojzko, znajo samo . . . in tega tokrat ni izrekel na glas, čeprav je povedal tu pa tam kak stavek, čisto zase. Lojzka je opazila, da je zadnje dva meseca ne samo včasih celo izginil k Vandí, ampak sploh ni izginil nikamor, in še k njej ne, ker bi zgubil nit pogovora. Mizerit je bil človek, ki je menil, da ostaneš pri sebi le toliko časa, dokler imaš vsaj klobčič, s katerega tečejo besede, potem pa je še ta klobčič nekako izginil ali se je zapletel in iz njega se je dalo odplesti samo tu pa tam kak razumljiv stavek. Tisto pod »gasom« se je prevesilo v polnokrvno pijanost vsaj trikrat na teden in potem v hudo muko dopoldanskih ur, ki so se spletale v njegovem zatilju kot šop ostrih bodic, kot da je maček, ki so ga drugi mački dokončno scufali, ga oslepili na eno oko, mu razgrebli vrat in je nanj dobil bodičasto obratnico, po muhi usode, obrnjeno v kožuh namesto navzven.

A, ti si, Lipe . . . To je bil stavek in ena od tistih jasnih in sama v sebi plavajočih misli in dejstev.

A, Lipe si . . . Ja . . . to pa je tako kot tisti, ki to nikoli ni bil, in je nazadnje tudi zmanjkal. Izginil je in pogrešali so ga kot pogrešajo mački, tisti scufani, ki so izpadli iz mačjih iger in samo gledajo zmagovalce, kako se po strehah in mačkah še pojajo.

Mizerit je bil še zmeraj velik, še zmeraj je imel veliko čelo, s katerim bi lahko trl orehe, in še zmeraj je imel globoko gubo na čelu iznad naočnikov, ki so povečale njegov pogled v dve buči. Toda nič spakedran in vprašanje je, kako je Lojzka ta prav niti malo nejasni, ogromni pogled zdržala na svojem

golem in malce že ovelem telescu. Nazadnje je kiselkast duh izginil, Mizerit pa je še zmeraj, kljub temu da je Lojzka postavila stole narobe, da se je ponujal prav melanholičen pogled na vrsto štrlečih nog navzgor, stal za šankom in plul.

Sčasoma mu je Lojzka spet rekla, da preveč pije in da bi bilo bolje, kot da se doma še dve uri naceja z rezervo, storiti karkoli, magari plezati na streho. In ko je pometla, ga je prijela pod pazduho in ga vlekla k sebi domov. V sobi je bila tako zapuščena čistoča, da se je profesor Mizerit skoraj stremil; in ko se je Lojzka slekla do spodnjega perila, je Mizerit še zmeraj stal in gledal na vrh omare, kjer bi naj bilo nekaj, kar mu ni dovoljevalo, da bi bil slekel površnik in ga obesil. Nekaj je bilo nad njo, omaro in njim, da mu to sploh ni šlo izpod rok, kakor je to menil, ko je po enem mesecu spet prišel k Lojzki, in nikakor ni mogel prodreti v tisti svoj klobčič, da bi bil ugotovil, kaj je to bilo. Na omari pa razen potovalnega kovčka zanesljivo ni bilo ničesar videti.

Potem mu je Lojzka najprej slekla površnik, potem mu je počasi in z muko odpenjala suknjič, nazadnje srajco in hlače, in ko je stal Mizerit gol na sredi sobe in bi se moral uleči v posteljo, ki je bila kmečka izrezljana postelja, težka ko svinec, se je usedel na enega od stolov in vprašal Lojzko, zakaj ga nikoli ničesar ne vpraša, kako da se je znašel v partizanih že 8. avgusta leta 1941.

Najprej je samo godrnjal zaradi tega, potem se je začel najprej mirno in zlagoma hudovati, nazadnje pa je popenil. Zakaj ga tega nikoli ne vpraša, saj to ni tako pogost pojav in bi pravzaprav moralo ljudi res zanimati. To se ne dogaja vsak dan, da bi na primer Lojzka srečala človeka, ki je šel že 8. avgusta 1941 v partizane, ne pa 3. maja, kot jih je šlo zelo veliko, največ pa ob šestih zvečer 8. maja 1945. Tu stoji pred njo goli človek, čisto gol in nag, vse je odložil, srajco, hlače, gate, majco, z vsako rečjo je imel krasne muke, saj je ves čas čepelo nekaj na omari, ki mu ni dovolilo odpeti niti enega samega gumba in je vztrajalo pri svojem, pa naj mu je še tako ljubeznivo prigovarjal, prosil, jokal, molil, vse . . . Ni popustilo in ob vsem tem je on vendarle tak, kakršen je, božji in nag in gol pred Lojzko, ki ga tudi po vsem tem, kar se je zgodilo in kar je premagoval s svojo železno voljo in energijo, ni vprašala tega bistvenega. Bistvenega, kar je pravzaprav njegovo jedro, njegova črna luknja, prazna in dolga, kot je prazno dno brez dna in kjer se včasih sprehaja, dokler tam ne napoči rožna pomlad s tiči, ki pojejo in čivkajo in potem je spet prazna in potem mora ven in je potem v bifeju za šankom in gleda ta ljubi leseni svet, kako se počasi in vztrajno kisa.

Lojzka je sedela, povešenih, golih prsi nad odejo in ga gledala in ni rekla ne bele ne črne. Njegovi stavki so ji pričeli ugajati in navsezadnje je čutila ob tej omahujoči, goli postavi večje ugodje in slast, kot pa če bi se bila ta postava takó, kot je bilo zadnje čase, skobacala nanjo, se nekaj časa

pehala med njenimi stegni in na njenem onemoglo praznem trebuhu in potem malo poskočila, se sesedla in umrla do jutra.

Zdelo se ji je, da bo to že nekaj časa trajalo, njej pa je bilo glavno, da stvari, take, kakršne so, trajajo, da ne omahujejo skozi čas, bežijo in izginjajo, tako kot je izginil najprej španski borec natakarkar Vinko, čez nekaj let po treh dneh Lado, ki je navsezadnje našel le Bohteta, ki ga je spravil v partizane, ona pa je ostala sama s to ogromno in težko narezljano posteljo, potem je izginil Žičkar, ki se je najprej sesedel malo delj pod bifejem na ilovici in nazadnje izginil za zmeraj med rečmi, ki ostajajo in izginejo v bolnici, potem nekaj Nemcev, ki so bili drugačni, vsaj ona je takó trdila, in so ji sčvekali vse, je pa vse potem povedala partizanom, ki so bili čisto zunaj tega časa, zaradi tega dolgo časa ni nič verjela najmanj pa tem ljudem, ki so prihajali k njej po podatke, jih dobili, včasih je kdo celo pri njej prespal, seveda če ji je uspelo pregovoriti ga, bili so vidni, kot so lahko samo živi ljudje, ki so zunaj vseh navad, njej pa je bilo prav slednje všeč. To je čutila s celo kožo, to namreč, da tukaj nobena budilka, celo njena ne, ki takó onemoglo grgra vsako jutro, nima niti najmanjše cene, saj nima kaj meriti, toda to partizani sploh niso vedeli, to je vedela le ona, ki je lahko oboje primerjala. Švabe, tečne, prestrašene, brez volje in samo nabite od stradeža, in partizane, ki se jim nič ne odteka, ki imajo nekaj pred seboj, nekaj takó otipljivega, kot ima ona zadnjico. Vsi so jo tipali in vsak dedec, ki se je zapičil vanjo, je imel tisti večer prihodnost, toda samó tisti večer, in ko se je po nekaj urah dotipal do njene riti, je bilo konec njegove prihodnosti, moral je drugam, na kako dolgo pot, ki je bila brez konca in zavita navznoter in tam so tiktakale takele zarjavele vevarce in grgrale tiste svoje glasove, vsak dan enako, ne da bi jim to pomenilo en sam stvaren dotik, s čemerkoli, magari z zadnjico natakarkarice Lojzke.

To je čutila pri Švabih in nekaj podobnega pri Mizeritu, tisti pa, ki so po pomoti obtičali v njeni sobi, tako kot Lado, kadar je prišel po pošto, je bila njena zadnjica, tista stvar, ki je pomenila silno malo, stvari in vsa telesa, tudi Lojzkino, je bilo preminimalno, da bi bilo vpeto v to, za kar je hodil naokoli Lado, vsak peti dan nekaj časa, ko je odnašal skrbno izbrane besede, ki si jih je zapisovala z veliko nevero na drobne lističe. Dolgo je tuhtala, na kateri konec roba naj krene, nazadnje so jo proti vsem svojim razumnim sklepom, ki so jih določile vse stvari okoli nje, vsemu nakljub, korakanjem škornjev, vpitjem in zborovanjem Kočvarjev, navdušenju ob zmagah na vzhodni fronti, nagnila na drugo stran, tam, kjer ona sama, njena rezljana postelja in vse, kar je bilo, ni pomenilo toliko, kolikor je ob teh bežnih nočeh z neznanci. Toda bila je na povodcu, brž ko je prestopila rob, tako kot je videla privezane pse k hiši. In ko je nekoč Lado komaj ušel, saj so se pod njenim oknom ustavili Nemci in začeli svetiti po vsej okolici, ker so zvedeli, da je tukaj Lado, ga je stisnila v omaro pod kup viseče obleke in prav temu, da je bila nekdanja očetova omara velika kot kaka kmečka peč, se je bilo zahvaliti, da so Nemci vdrli sicer v sobo, pa niso našli nikogar razen natakarkarice Lojzke, ki je bila vsa zaripla in v solzah,

ker so jo ta dan hoteli partizani striči kot nemško kurbo. Natararica Lojzka je v svojem življenju takóle v samoti toliko prejokala, da je lahko jokala, kadar je hotela, samo spomnila se je kakega svojega joka, ki ga je jokala na primer ob omari na levi strani blizu vrat, ali pa se je spomnila joka, ki ga je jokala na sredi, ko je bila omara odprta napol, ali pa nekoč drugič, ko je bila omara čisto odprta, pa spet, ko je bila čisto zaprta, ali pa, ko je jokala zraven okna, naslonjena na okno, ali pa samo nagnjena ali pa drugič, ko je jokala sede na postelji, ali pa, ko je klečala in navsezadnje, ko je ležala, gledala v strop, ali pa je bila obrnjena na trebuh in je imela obraz zarit v blazino, takó kot najbolj pogosto jokajo dekleta, in celó starke, je že samo ob misli in, ko se je le za hip vživela, takoj začela jokati in jokala tako dolgo, dokler je mislila na tisti položaj in gledala v omaro, odprto, zaprto, okno, odprto, zaprto, posteljo, stajalo in kjer je to že bilo. Zdaj je bila samó težava, ker je morala hkrati živo misliti na dve reči, na partizane, ki jo strižejo, kot so danes ostrigli Vando, in na odprto okno ter njo pred njim sredi joka. In uspelo ji je, da je bila v nekaj minutah vsa zaripla in je imela popolnoma rdeče oči.

In Nemci so jo pol ure tolažili, vseh deset, tisti, ki so se prerinili v njeno sobo, in tisti, ki so stali na stopnicah, ker niso prav razumeli, kaj se dogaja v njeni sobi in jim je bilo to postavanje pred njenimi vrati že dolgočasno; in ko so jo potolažili, se je spet zapletlo, ker je eden od njih ljubeznivo gledal na škornje, ki so se mu zdeli čisto odveč, in tedaj je morala natararica Lojzka kombinirati naprej ne samo svoj jok in ostrizeno glavo učiteljice Vande, temveč še sezute škornje sredi starega tepiha in potem je Lojzka ugotovila, da jo je sprva sredi te ogromne omare in ogromne zrezljane postelje s škornji zabavalo, potem jo je pa nehalo zabavati, začelo se ji je upirati, ker se je tisto izvenčasje izoblikovalo v njej med skopimi resnicami, kot je osvoboditev in konec vojne in vrnitev njenih stricev in tet, ki ji niso ravno ne vem kaj pomenili, vendar pa ji Kočevarji niso bili čisto nič drugega kot v nadlego, ker so se vtikovali v vsako njeno uro s tihimi, čakajočimi pogledi, v nekaj čisto določenega, kjer morajo najprej izginiti vsi tile polškorenjčki iz njenega vidnega polja. Toda zdelo se ji je, da drugače ne gre naprej, da mora igrati do konca to igro, ki je bila zanjo najprej zelo narporna, potem pa zmeraj bolj zoprna. K temu je nihče ni silil, najmanj pa Lado, ki je tukaj med tem težkim pohištvom odkril majhen košček nečesa, kar je bilo do konca vdano času in sistemu in vsakodnevnim navadam, kamor so sodili tudi gibi teles, in se mu je ravno to primerjanje zdelo tako imenitno, da je dobila njegova vdolbina tak smisel, kot ga ima skleda, v katero nekega dne naliješ močnik, doslej pa se je le svetila v nekem čisto oddaljenem in nestvarnem sončnem sijaju ali osamljenem odblesku sredi teme ali pa v zgubljenih poteh sredi neskončnih večerov. In takó se je tukaj vse to mešalo, vendar za enega bolj posrečeno kot za drugega. Lojzki se je zdelo, da se je nekam narobe nalepila, ker stvari sprva, preden so dobile svoj odločilni udarec v sredino, ni dobro začutila. Ko pa so Ladota ujeli, se je uprla do konca in že malone iz obupa vrgla prve škorenjčke, ki so se hoteli sneti

iz nog, naravnost skozi vrata. Toda ta hip se to še ni zgodilo, zato ni bilo nobenega otipljivega razloga, da bi bila zabrusila Nemcu v obraz, da je zмене in ne zmore, vsaj zanjo, nič, saj je morala igrati ta poker in spletati vse te reči in račune v glavi, mnogo bolj na gosto kot sicer, saj velika omara ni bila čisto prazna, in takó je tega zoprnega Nemca odpravila tako hitro, toliko čudnega in divjega dela si je dala z njim, da je Nемеc malodane ihtel in v mislih klical svojo mamico na pomoč. Potem pa je izginil in Lado se je šele tedaj zavedel, kaj je vse to v resnici in kako prihaja natakaraica Lojzka do tega, da potem napiše listek: Danes so sklenili, da glede na to, ker manjkata kmetu iz Vincenčeve kmetije dva vola, ki so ju zaplenili z odlokom partizanske oblasti, pošljejo vod policajev gor do Libeka, kjer je nekoč živel Voglar in kjer je prekopal skoraj cel travnik, pravzaprav jaso, da bi prišel do lastne vode, ker je bilo do Štambuha skoraj tričetrt ure in sploh ni imel nikoli čiste vode, da bi jo lahko pil, in to njegov rod že petsto let ne in je njegov rod ril po tej zemlji vsakokrat na novo tudi dvakrat ali trikrat v eni generaciji vsaj 20 metrov globoko, da bi prišel do vode, pa ni! Najprej je voda bila, potem pa je čez kak dan usahnila, in to že vsaj petsto let. Vse je bilo prerito in prekopano; tam so imeli zemljanko in Švabi so natanko zvedeli kje, toda nič ne vedo, da je Voglarjev rod že petsto let zaman ril po vodi in da bojo partizani, kjer je tudi Lado, ki ima stalno vezo z Lojzko, skopali v nekaj urah tik zraven stare novo in staro pustili, kot da so se malo potepli in kot da so spodaj pri fari v zasedi.

Vod je šel puščobno v gozd, hodili so kot mesečni, saj jih je vodil naprej in premikal le stradež, za ta z dolgočaseni in obupani stradež je bila dobra le kaka kri ali pa kak živ bandit, ki bi ga imeli malo privezanega v Vincenčevi ledenici in bi se za naslednjih štirinajst dni napasli na njem.

Potem so se potikali okoli pravkar zapuščene zemljanke kot poteptani in pohojeni psi, rili po njej in vohali in nazadnje izvohali, da je najbolje čimprej s kakim sodčkom vina izginiti in vzela jih je nezadoščena noč, čez kake pol ure pa so se zaslišali ranjeni kriki, sredi noči . . . daleč tja do Krakovskega gozda, potem pa spet nič več, in ko so našli drugi dan zaklanega kmeta, ki je bil še Kočevar povrh, tudi ženske niso mogle povedati, da to niso bili banditi, ampak Nemci sami, ki so se mogli malo napojiti, sicer bi jih bila stradež in črna, trapasta praznina požrli in načeli še malo bolj že tako ali tako čisto prosojno in malo noro kožo. In spet je Lojzka poslala listek, kjer je pisalo, da so to storili Nemci, da bi bili krivi partizani tako imenovanih grozodejstev nad miroljubnimi kmeti in bi potem nekaj ljudi iz senovskega rudnika, med njimi Lojzeta Božiča, postavili pred Vincenčevo mesnico. In potem enega za drugim naložili v gnojni koš in vozili malo ven iz vasi in jih zakopali, kakšen je bil celo mogoče živ, saj so ženske vedele povedati, da je bilo tisto malo zemlje, kar so jo nametali nad knape iz senovskega rudnika, malo privzdignjeno, kot da se je kdo pod njo obračal. Toda tega Lojzka ni napisala, ker ni verjela in za sporočilo sploh ni bilo pomembno. Takrat se ji je zdelo, da ima čas pravzaprav zelo čudne navade in ne teče tako naravnost, kot to kaže ura, koledar in letnice, ampak se spre-

haja iz kraja v kraj čisto različno in glede na svojo pomembnost. Ta čas, leta 1942 in na začetku leta 1943, ni bil prav nič pomemben glede tega sporočila, ki ga seveda zaradi nepomembnosti sploh ni napisala, tudi tedaj ne, ko je bilo očito, da so se res nekateri še obrnili pod zemljo, tedaj je bilo pomembno samo to, da je prišla cela vrsta novih policajev v bife in tedaj je bila pomembna številka okoli sto. Sto in novi policaji . . . samo ti dve besedi. Čez dve leti pa so vsi pozabili na to pomembno zadevo v času, na ti dve zapisani besedi in na Lojzko, ki je imela tukaj glavno vlogo in je bilo važno samo tisto, kar se je v tem času leta 1942 ali 1943 zdelo takó omembe vredno.

Vsi so govorili o tistih knapih, o rudniku, o izdajalcu, o njegovi družini, skratka, o vseh teh rečeh in nihče več ni omenil Lojzke, ki je bila tedaj magari s samima dvema napisanima besedicama glavna, os sveta, os časa, os vsega . . . Nihče je tedaj niti omenil ni in ostala je sama v tej sobici sredi ogromnih lesenih reči.

Tedaj se ji je samo zdelo, da mora izbirati med pomembnim in nepomembnim, tako ji je naročal Lado in ona je to delala skrbno in z vedno večjo zagrizenostjo in nazadnje bi se temu lahko reklo celo ljubezen in zaradi tega je najprej samó prezirala tale stradež, te stradežnike v zelenih čepicah, potem se je začel v njej pasti stud, in ko je ta večer potem, ko je obdelala na hitro tega nemškega policajja, gledala svoje roke, svoj trebuh, svoje noge, se ji je zastudilo tudi to.

In še preden je prišel Lado na plan, se je oblekla, in kakor prej nista imela nikoli navade zagrinjati oken pred svečavo, ki je prihajala od postaje sem, je takoj zagrnila okno, in nekaj dni pozneje je po vsem Rajhenburgu iskala »en dober firnk«, ga nazadnje našla v cerkvi, vijoličasto pregrinjalo za advent in za ta velik križ, ga odnesla in obesila nad oknom, da ga je spustila, brž ko je Lado stopil v sobo. Nikoli mu ni povedala zakaj in Lado je bil do smrti prepričan, da zaradi tega, da noben nemški policaj, ki so se kar naprej pojali tod okrog, ne bi videl ne ob enih ponoči ne ob treh ne kadarkoli niti trakca luči, ki bi se izmuznil izpod svetle nekdanje zavese naravnost na trg.

In potem so ji povedali, da je Lado padel in nič več. Samó to obvestilo je še dobila in prinesel ji je ga profesor Mizerit in Lojzka ni vedela, kako je Mizerit, ki ni počel nič drugega, kot da je postaval po Blanci in Rajhenburgu, sploh prišel do te novice. In tedaj je zaprla vrata vsem in nihče dolgo časa ni mogel do nje, in tedaj je snela tudi vijoličasti firnk, ga odnesla nazaj v cerkev in dolgo časa razmišljala, ali naj moli ali ne. Navsezadnje ni izmolila niti očenaša, ker se ji je zdelo, da od tistega dne, ko je polpijani Mizerit povedal nekaj o Ladotu, zares in dokončno ne verjame nič, in tedaj je nekaj mesecev točila za šankom, včasih pretirano čistila medeninasto pipo za pivo in Mizerit je gledal majhne, drobne in do kraja živčne prste, ki so švigali z majhno in s sidolom prepojeno cunjico kar tako iz dneva v dan po tisti medenini. To je trajalo nekaj mesecev in Mizerit se ji ni upal omeniti, da je tole s prsti in tisto cunjico čisto noro, ker je vedel, da tedaj,

kadar je kaj tako noro, le ni noro in je bolj potrebno kot zrak, da potem druge reči lahko obstanejo. In med temi prsti, ki so s tisto že čisto umazano cunjico drseli kot kake kačice navzgor in navzdol, je dobil Mizerit že stokrat potrjeno pravilo, da ni nobene nore reči na svetu in da je tale Lojzkin že čisto nori mezinec najbolj potreben ne samo Lojzki, ampak celi verigi dejstev, tako da lahko s pravim pritiskom vsemu nakljub na tem svetu priteče pivo v njegov kozarec in mu potem, ko je poln, Lojzka lahko mirno reče:

»Ti, Lipe, kaj me tako zjaš.«

Potem jo je nekega dne toliko časa čakal pred vrati v temi, da se je lahko z eno nogo ustopil med vrata in ostal v njeni sobi, in to je bilo že konec leta 1943 in sčasoma je postala pipa malo bolj umazana, ni se več svetila tja do konca bifeja, kar skozi kiselkaste kepe oblakov, dima in smradu. Komaj jo je bilo videti in Lojzka se je nekako upočasnila in se z nikom več ni hotela temeljiteje pogovarjati in tedaj ji je enkrat Mizerit rekel, da je čisto »švorc«, da nič pravega ne zve in bi morala pravzaprav uporabiti svoje stare metode.

In tedaj ji je bilo tako, da bi ga pokozlala in mu je rekla prasec in mu je rekla, da ni vedela, da je on tisti, ki bi mu morala skrbeti za popisane lističe, zdaj ko je Lado padel, in tedaj ji je rekel Mizerit, da se mu vse skupaj jebe in da dela zato, da ima pred vsemi mir . . . samo mir . . . in da je mislil . . . da se ji je samo začasno . . . in tedaj mu je rekla, da ji je jasno, da so Ladota zaklali ali kaj takega, da pa so ga gotovo mučili in ji gre na kozlanje še celo Mizerit, ki prihaja k njej po nič drugega kot spet nekaj ubijati, in ker drugega ne zna fentati, pri njej ubija čas . . . in to ni tako kot Lado, ki se mu je tako mudilo, da je imel skoraj vsak gib preračunan, sunovit, kratek in odsekan, kot ga imajo ljudje, ki lovijo vsak trenutek in jim je na tem sveti dragoceno vse . . . In nazadnje mu je rekla še enkrat prasec, zgubljen prasec, in potem je malo pomislila, ko je Mizerit rekel, da je zgubljeno vse, če je bilo sploh kdaj kaj najdeno, celo tisti vijoličasti firnk in da ni kaj ubijati. Potem se je premislila in malo pomislila na tisto pipo iz medenine, ki je zdaj nekaj časa že samevala, in potem še na življenje in na vse to, kar je pred meseci z vsemi nekdanjimi dejstvi zginilo, tudi gnus in potem je rekla Mizeritu: »Ja . . . prav, ampak . . . tudi ti, moj Mizerit, se boš valjal v tem in vsak teden enkrat bova spala na tej postelji ali pa še kaj drugega, in to tako temeljito . . .«, mu je rekla, »da ne boš čisto nič ubežnik, niti malo ne in niti za milimeter ne . . . in to bo fino dno, ki ga bova midva skupaj še bolj izvotlila in bo tako fino obmetano z drekom, tisto dno, da se boš v njem zadušil, ne sama ona, Lojzka . . .«

In pri tem je ostalo do osvoboditve in tedaj so jo hvalili in nihče je ni mogel prepričati, da je žrtev, ker se ji je kmalu po tem Mizeritovem predlogu pritaknilo, da je ostuda nekaj, kar postane ljudem neskončno všeč . . . in kdor klati potem neumnosti o žrtvi, je samo znak, da mu ni dovolj ene slasti, ampak hoče po tej slastni poti ostude še naprej do konca, ki ga tudi potem še ni konec . . . ampak je slast za slastjo, kot pri pijancu, in potem

sredi slasti srečno umreš, čeprav je najmanjša misel na smrt tako daleč, kot je daleč na primer Lado . . . nikoli dosegljiv.

In tedaj je gol in čisto nag Mizerit napravil korak, pravzaprav pol koraka naprej in rekel:

»Me ne boš nikoli vprašala, zakaj sem šel 8. avgusta leta 1941 v partizane in se tam boril kot lev . . . do zmage . . . In ker me ne boš . . .«, se je majal čisto gol naprej in koža na njem se je povešala in Lojzka je pogledala malo stran, ker se ji je zdelo, da se ji suši jezik, in potem je Mizerit kar obstal in rekel . . .

»Ti si, Lipe, saj je res, da si šel tako zgodaj mogoče v gozd zaradi tega, ker ti je oče sredi take sobe s takim težkim pohištvom, tedaj ko si bil, Lipe, star trinajst let, zadavil mamo.«

To je bilo tedaj, ko je bil Lipe star trinajst let in je Lipe pozneje spraševal, toda nihče, niti stric Franci niti Rudi niti teta Draga niti stric Slavko, nihče ni znal povedati, zakaj.

In tudi oče ni vedel povedati, zakaj, zdelo se mu je celo, da jo je najprej hotel pobožati, čeprav ni bilo razloga, potem pa so se mu prsti skrčili, in to je bilo tako samo od sebe, kot so bili Lojzki prsti tedaj, ko so tekali kot nori, ne da bi bila to Lojzka sploh ugotovila, po tisti medeninasti kljuki.

Lipe je prišel v šolo in rekel učiteljici: »Ate so mamo zadavil«.

In potem učiteljica ni verjela in potem je rekel Lipe čez nekaj časa:

»Smo jo pripeljal«. In ko je vendarle prišla učiteljica na prag, je zagledala pred šolo koš za gnoj na vozu in v njem zadavljeno žensko in Lipe ter sestra Krlinca, sta stala pred vozom in potem je rekla Krlinca: »Saj je prov, ko sva jo prpelala . . .« In učiteljica je tekla po žandarje in žandarji so odpeljali Lipeta in Krlinco in potem Lipe tistega koša za gnoj nikoli več ni videl, ker je rekel župnik, da je treba to do neba segajočo sramoto in grozoto zažgati; in tako sta se Lipe in Krlinca čez dva dni vrnila domov brez koša in so morali potem kupiti novega, ker Lipe ni mogel znositi vsega gnoja na hrbtu. Njihova kmetija je bila daleč od Libeka, tja daleč proti Savi, visoko gori nad podeželsko cesto, ki je peljala od Krškega do nove postaje pri Zidanem mostu in je bil tam tako strm breg in nobene prave njive blizu, tako da je bilo skoraj nemogoče vse znositi dol do njive na hrbtu. Lipe je to takoj ugotovil in ni dal miru, dokler nista dobila novega koša.

Tedaj se je natararici Lojzki v hipu zazdelo, da bi bilo prav, ko bi tole pijano in mlahavo postavo pred seboj nekam varno spravila, nekam pod kovtr, pod odejo, tja med rjuho in med blazino, in jo imela tam spravljeno, shranjeno, tako kot človek shrani vsako reč, ki mu v enem samem trenutku pripade.

Lojzka ga je pokrila z odejo, potem je skoraj pol ure sedela za mizo, kake dva metra stran do omare, kjer je nekoč, že davno, jokala, potem kake dva metra stran od okna, kjer je še v bolj oddaljeni davnini, nekoč jokala, pri odprtem in potem zaprtem oknu, potem prav tako kak meter stran od stojala za rože, kjer pa nobene rože od tistih tedaj, ko je prišla sem v Blanco, ni bilo več, pa se tudi nikakor ni mogla spomniti položaja, niti na pamet

ne, kako je stala ta ali pa druga roža, kjer je pač spet takrat in še danes ne ve zakaj, jokala . . vse to, razen rož, je bilo v enaki daljavi, tiste pol ure potem je legla in še enkrat z odejo pokrila Mizerita, ki je šel tako neskončno zgodaj v partizane; in ko je zjutraj vstala spet kake pol ure prej kot Mizerit, mu je skuhala kamilic, ker mu je bilo malo slabo in se je tresel ves od strahu, kako bo ves dopoldan, vse te ure tam pred otroci kazal svojo veliko glavo, kjer bodo iz ure v uro večje kaplje in se bo moral ves dopoldan brisati in nazadnje bo njegov korak že čisto majav, nazadnje mu bo pogled že tako kalen in nazadnje glas skoraj neslišen. Morda bo danes prav zaradi teh kamilic malo bolje, je pomislil Mizerit, tedaj, ko je Lojzka za seboj dosti tiho zaprla vrata in je gledal skozi trepalnice ta odhod na ših, ki ga je skoraj malo pozabil. Morda bo pa čisto dobro, mogoče ali pa nikoli čisto dobro. Toda to je reč, ki leži tam pred njim, najbrž zelo daleč, in to je malo bolj trdna v teh zadnjih mesecih, kot je bila . . Mogoče . . sicer pa . . saj bomo videli,« je rekel profesor Mizerit sam sebi, kot bi si predaval prirodopis, na primer čebelo, in bi našteval vse tiste bistvene stvari še enkrat, ki jih otrok mora vedeti tik pred polletjem, ko jih bo spraševal . . Ima tri ščitke na zadku, kjer izceja med, ko ga prebavi v želodčku, ne med, ampak pelod, cvetni prah, ki ga nabira za nožicami, prednjimi, kjer ima po osem dlačic . . in . . najbrž se mu je zapletlo, mogoče pa ni osem dlačic, mogoče jih je pa več . . ampak to je treba pogledati v knjigo, važno je le, da je sistem, jasen, kako vse to funkcionira, pravzaprav deluje . . torej pelod z dlačicami v usta, napolni želodček, ga pregnete v med, vosek, ga izloči skozi ščitke, tri ščitke in si zgradi srečen dom do konca svojih dni.

Mira je že tretjič raztrgala pismo, nazadnje je ugotovila, da ga je zaradi tega, ker ji je zoprnno pisati Jožku. Nazadnje ga je začela pisati znova in tedaj se ji je spet zataknilo že kar na začetku.

»Jožk,« je napisala s trdo pisavo. »Pišem ti pravzaprav zaradi stare Zakškove mame. Kaj se je tej ženski napletlo in nekaj si napletel tudi ti, to vem zdaj za gotovo. Povedal mi je tudi An, ko sem ga srečala lani pri Figovcu, vsega zanemarjenega, zaraščenega in upadlega. Ti sploh ne veš, kaj je z Anom, saj jaz tudi ne, toda zdelo se mi je, da preveč pije in to ni kar taka krokarija, od včeraj. Poznam jaz razne Mizerite in tudi Gustlna poznam. Bil je z nekim Krištofom, slikarjem, ki ni toliko pil kot An, ampak zaradi tega ni bil nič manj zanemarjen, še bolj je bil, ker je bil skoraj enkrat večji od Ana, velik, kot je bil njega dni oče Vincenc, in imel prav tako veliko skravlano glavo in skravlano pamet. Sedela sta pri mizi, in kakor je rekel An, naročala že tretji liter vina, na vrtu, poleti, ob treh popoldan pri ta novem Figovcu in nazadnje je prišel natakhar Franjo in ni vedel, koliko sta naročila in koliko je bilo popitega vina. Tudi Franja sem poznala, ker je bil brat športnice Drage, ki mi je še pred enim letom dala stanovanje v Mestnem logu, kjer sem živela skoraj pol leta in potem pri meni Beba, preden se je poročila v Kanado in preden sem jaz zgubila upanje, da me

sploh še kaka ura drži in sploh kaj tukaj. Dobro, zdaj sem pravzaprav pri stvari. Mogoče ti sploh ne bi pisala iz Nemčije, če ne bi dobila pismo od Zakškove mame, da naj ji ti pošlješ addresso od Zakška, ker bi se na koncu svojega življenja rada pomenila še z njim, z vsemi drugimi se je. Mogoče ti res ne bi pisala, saj ti nisem niti takrat, ko smo potem vso noč in vse jutro presedeli, An, slikar Krištof po raznih lokalih in je An hotel zvedeti vse, celo reči o Teji, o kateri pa jaz nič ne vem in mi je An rekel, da je ni videl več, potem ko je končala šolo in šla za učiteljico v Tomaj. Takrat je nekaj reči naredil spet narobe, pa ni hotel povedati kaj, zdi se mi, da je rekel, da je nekaj pisal na tablo ali na steno ali kam drugam ali je nekaj napisal, kaj jaz vem kam že, in je bilo od takrat vse narobe, a meni, da sploh ni bilo narobe, pa je Teja rekla, da je in potem se nista videla nič več in ga je zanimalo, kako je bilo s tistimi tremi jurji dediščine po materi, ki si jo ti vzel, pravzaprav pa jo je hotela imeti Minka, ki je bila tako požrtna, da je celo Soki, ki ni imela nič drugega kot eno sobico zase, za dojenčka in svojega oficirja Ugarkovića, jemala zelje iz kadi in je nekajkrat zmanjkalo skoraj pet kilogramov, in še celo vrsto takih reči je bilo, da je bil An malo smešen, ko je pravil, kako je na primer spravila ob enih ponoči golega Marjana iz postelje z žensko vred, čeprav je čisto v redu plačal stanovanje, pa je bil predsednik ljudske tehnike in je tam nekaj ukradel, prav tako se mu je zdelo smešno, ko te je srečal v parku z znanim sivim klobukom na glavi in ga je potem čez nekaj dni zbil upravniku v internatu; vse to mi je povedal, tako hitro, kot da mi je treba povedati, kaj je v telegramu, ki mi ga je nekdo poslal, da bi me o teh rečeh čimprej obvestil. An je potem govoril še zelo veliko, predvsem pa mi je povedal, kako je bilo tedaj, ko je odšel od doma in si ti našuntal doktorja Marina, da mu ni hotel dati pomoči za zlomljeno roko, ki jo je imel v gipsu, prav tako pa mi je povedal, kako je Minka letela v šolo in povedala vsem, da so celo na omladinskem sestanku govorili, kako je An ukradel deko, da ga ni zeblo v internatu, in so to krajo vtaknili zraven k obtožbi, da je bil že od nekdaj klerikalno anarhističen element in so ga potem za pet let vrgli iz vseh šol. In še prej mi je povedal, kako je bilo tedaj, ko ti je pokojni Zakšek, ne da bi ga bil sploh kdo kdaj videl, pomolil list papirja pod nos, ves spisek, tak, kakršnega si tedaj v Subotici nosil okoli z tistim črnolascem v srajci iz rdeče pobarvanega padalskega blaga, in tam je pisalo, da je bil Zakškov sin v partizanih in da mu je bil komandir prav tale človek, ki je hodil s teboj takrat po tisti hali v Subotici, ko sta skupaj preverjala ljudi, in nazadnje je še povedal, da ni bil Volksdeutscher samo Zakšek, ampak tudi ti, ker si lep čas v Breslavuu živel ne v lagerju, ampak v isti hiši na Lehmburgerstrasse 159, tam kot gospodična Maltsky in si to zakril tam v Subotici, saj si bil vodja transporta in si se tako zmazal. In zdaj ti povem, pa si misli o meni, kar si hočeš. To sem vse vedela in sem to tudi povedala Anu. Že tedaj na transportu, ko smo se vozili nazaj čez Donavo, tam pri Baji in se mi nisi prav nič smilil, ko si jokal na Tejini poroki, ker nisi bil v partizanih, ker si se dal izseliti v Nemčijo. Takrat si jokal vso noč, in to šoferju in kurirju

Tinetu, ki ti je povedal, da je poznal Ladota, ki sta z njim skupaj lovila žive ustaše, saj je bil Lado še posebej gorak nanje, predvsem pa je moral Lado marsikaj zvedeti, na primer vse, kam in kako se gibljejo, in to je zvedel ali od natakarike Lojzke ali pa od kakega bivšega ujetega ustaškega oficirčka. Nazadnje so ga prav pri Podsusedu ali pa malo bolj naprej, na primer pri Dobovi, tam nekje vmes, ujeli in ga klali skoraj pol ure, da se je slišalo njegovo vpitje skozi pol Krakovske hoste in sta ga kurir in šofer Tine slišala na svoja lastna ušesa. Takrat sem bila še jaz zraven in se mi res nisi smilil in Zakškova mama je rekla, glej ga, ta pa ne pozna milosti, saj tako je mislila takrat v Subotici tedaj, ko je ostala sama brez moža in sina in je pozneje zvedela, da je res pekel na sremski fronti kruh za vojsko, da je dobil že tedaj dizenterijo in je umrl. Toda Zakškova ne ve prav, če je to res, ti pa boš že vedel, saj si imel še malo položaja, vsaj tako misli, še po vojni, saj si JDŽ pripeljal 105 vagonov.

Zato misli, da imaš njegovo addresso ali pa mogoče vsaj več, kje v Sremu ga je pobrala dizenterija. No, zdaj je božič in jaz sem v Frankfurtu, pravzaprav nekaj deset kilometrov do tam, najprej sem hotela k Hugu Wolfu, pa se tja v Freiberg ni dalo in noben Jugoslovan, razen na obisk, ne more tja. Pa sem šla potem, ko sem se z Anom celo noč pogovarjala o vseh teh rečeh, naravnost v Freiberg na obisk. Stari Hugo Wolf je še živ, zdaj je že penzioniran in ne dela več, mati Wolfova pa je umrla in staremu Hugo Wolfu je dolg čas za vsemi mogočimi rečmi, ki so takrat bile tako fine. Tako fino mu že dolgo ni bilo ne prej ne pozneje kot tista leta, zlasti pa tisto leto, ko ste bili v Freiburgu in sta An in Teja hodila s tistim vozičkom tja v gozd po smreke in je bilo zelo toplo, ne tako kot danes, ko je penzioniran in ne ve od dolgega časa pa tudi od mraza kaj. Jaz bi že tam ostala in Hugo Wolf je nekaj časa letal okoli, da bi lahko delala tam, kjer je delal v pletilni fabriki on kot preddelavec, dokler ga po vojni niso penzionirali, pa nisem mogla, ker me niso pustili in Hugo Wolf tudi z zvezami, saj je bil predvojni centrumaš, ni mogel nič urediti. Potem sem se vrnila, toda Ana nisem več našla, čeprav so mi povedali čudne reči o njem. Da je namreč toliko pil, da ni mogel več nehati in se je čisto zgubil. In res se je, ker ga nisem več našla, pa če bi ga iskala ves dan; če pa sem koga kaj vprašala, so samo malce utihnili ali obmolknili in rekli, da ga poznajo in je to tisti, ki si kar naprej sposoja denar ali za pasulj, največkrat pa za šnops, in da je kar naprej v Riu na vrtu in le tu pa tam še pri Figovcu, in da je imel nekaj časa od svaka daljnogled, lep nov vojaški daljnogled, ko je s prijateljem Slavkom hodil na Tomačevo gledat kopalke, in je potem, ko bi moral daljnogled vrniti svaku, prodal vse skupaj z lepo usnjeno futrolo vred za skoraj deset tisočakov, kar je zelo lep denar in ga je še pogнал skoraj isti mesec; in ko je prišel svakov brat Milan k Figovcu in tam hotel daljnogled nazaj, mu je An rekel, da ga lahko ima, če gre z njim v Slogo v kino; in ko sta prišla do tja, mu je An rekel, da ga lahko dobi na postaji v garderobi, ker ga ima tam in se je zanj bal, da ga ne bi zgubil ali pa bi mu ga kdo ukradel in mora plačati vse do poletja nazaj ležarino, kar znaša kar petsto dinarjev, kar je še

dandanes veliko. In Milan je hotel po vsi sili daljnogled, mu je dal petsto dinarjev in čakal Ana toliko časa, da je skoraj zamudil kino, potem ga je čakal še v gostilni pri Tišlerju prav toliko časa ali pa še kake pol ure več, toda Ana, ki mu je pofulil še petsto dinarjev na račun daljnogleda in daljnogled z usnjeno futrolo vred, ni bilo več na spregled. In tega še ni konec, seznanil me je z nekim Gustlnom, ki je bil receptor ali kaj in tako ga imam na grbi že vse tretje leto in se ga ne morem znebiti; in ko sem pred letom dni zbežala pred njim v Frankfurt, je prišel za menoj in me našel, prav zdaj na božični večer že najmanj petič. In pri oblasti nimam nobene šanse, da bi se ga kako znebila, ker se ga je tako znebila oblast in je eden takih luftarjev in pijancev preskrbljen.

Kaj sem ti hotela že pisati, Jožk. To, da si, samo če malo pogledaš zdaj Ana, pa malo poizveš po Ljubljani, kako je z njim, kako je z Milanom in denarjem in usnjeno futrolo in podobnimi rečmi, da malo pogledaš, kako je z Zakškovo mamo, ki mi piše take reči, da je bila v arestu, ker je vrgla nemu tipu vitriol v oči ali ga je menda pravzaprav vrgla v apnenično jamo ali kaj takega, in nazadnje Jožk, vprašaj očeta Vincenca, kako je kaj z Miro, kaj je bilo z njo najbolj narobe, da se je nekega dne usedla na koleselj in pustila vse, še celo doto, ne pa tako kot ti, Jožk, ko si pobral Anu in Teji vsakemu še tiste tri jurje, ki sta jih dobila po mami.

Vse to malo pomisli, Jožk in se spomni, da je malo prej prišel spet Gustl, spet me je našel, meni pa se je zdelo najprej, da sem že malo nora, ker ni nikogar, ki bi trkal zvečer na moja vrata, zlasti ne zdaj, ko bo božič, in nazadnje sem bila tako vesela tega Gustlna, ker je vsaj res bil, niso pa bili prisluihi, kot sem že mislila. In Gustl je, več kak. Vsak dan pijan in najprej ga je treba vreči v banjo vode, da ne zasmradi celega bloka.«

Nekaj časa je Mira gledala tole pisanje, potem se je sklonila nad nečim, kar je bilo na mizi, strgala pismo in ga tako drobnega, raztrganega na kosce vrgla v štedilnik, in takrat, ko je iskala nekaj po mizi, je iskala vžigalice in se potem, ko je veselo zaplapolal plamen, odpravila spat.

Potem se je spomnila, da je pravzaprav vse skupaj nekam prijetno, ker danes pravzaprav nima nočne zмене in ji zdaj ob pol dveh ni treba ven na mraz. Kadar pa je imela ob dveh zjutraj svojo nočno zmeno, je vstajala ob enim ponoči in ob pol dveh kar sredi noči odcapljala do prve avtobusne postaje blizu do križišča, na vogalu popila še črno kavo v bistroju, ki je delal vso noč, da je prišla malo k sebi, se pozdravila s prijateljico Helgo, ki je bila že dve uri v službi in že dve uri natakala pijanim gostom, ki so prihajali iz že zaprtih gostiln, pivo, viski in vinjak, ali pa tistim, ki so hodili ponoči na delo ali z dela, kavo ali kaj podobnega. Tam se je Mira zadržala že več kot deset minut, in tedaj je ponavadi skoraj zamudila avtobus, če bi ne imela tako preračunane minute, da je zadnji trenutek prišla nanj in ji ni bilo treba zmrzovati na avtobusni postaji.

Ko je nekoč takole stala ob dveh ponoči tam na avtobusni postaji in nekako uživala ob tem, ko ji je kava po sivem dnevu spet pognala kri malo po žilah, se je nenadoma brez kakega posebnega vzroka nekaj silno zablil-

skalo, sicer v tako mirni noči, ko razen avtobusov in kakih osamljenih avtomobilov skoraj ni bilo nikjer ničesar. In zagrmelo je še nekajkrat in preblisnilo nebo, tako kot v tistih časih, in tedaj se ji je zdelo, da drvi s transportom prav iz Subotice in da jim za slovo domači, ki so ves teden skrbeli zanje, pošiljajo v nebo, prav ob dveh ponoči iznad kolodvora, svetlo bele rakete, in tedaj se ji je zazdelo, da ima pred seboj še dolgo pot, preden bo pristala v tej fabriki, kjer jo le tu pa tam oplazi kak pogled ali pa se ji celo zgodi kot nekoč, da ji je nekdo od delavcev predlagal, če gre »z njim na bale«, in ker ni vedela, kaj je to, ji je rekel, da se je treba kaj hitro pozanimati, kakšne so tukaj navade, in jo je potem res peljal kar zadaj na bale, kjer je bila v bale zvita volna, toda to je bilo šele takrat na začetku in vse to se ji je zdelo tudi še zelo daleč. In takó je bilo še nekajkrat, dokler niso prišle frišne punce in je ostala ona stara punca, ki je res že nekoliko stara.

Tudi tam pri Baji, ko je transport čakal, da bo zavil čez pontonske čolne, je bil večer in tedaj je bila prijetna junijska toplota in tam je stalo še nekaj drugih vlakov in ni je zanimalo, od kod in kam in kake narodnosti so vsi ti vlaki, saj ni nihče več spraševal zanje. Vse reči so se spletale tukaj na teh oddaljenih postajah v vzhodni Evropi že tedaj in še prej na svoj poseben način in nihče več ni ničesar zapletal, saj se je vse to vrtelo nekam v daljavo, nekaj se je valilo nekam navzdol, tja proti Baji in še komaj naprej, nekaj na vzhod, nekaj navzgor, in vse se je valilo naravnost domov in nihče ni znal odgovoriti na to vprašanje, kako da je povsod za kogar koli že dom naravnost enkrat tja, drugič tja in pravzaprav na vse strani od tod. Nihče, ki je taval v tem junijskem večeru, tod ob Baji, se ne bo nikoli več videl in vsak, ki se je tukaj tako ali drugače ustavil to noč, sam ali pa s kom, ki ga je videl prvič in ga ne bo nikoli več, se bo slej ko prej zgubil v celi kopici utečenih vsakdanjih navad, ne da bi bil še kdajkoli pomislil na vsa ljudstva na svetu, ki so si prav tukaj pri Baji, pri prehodu čez Donavo, povedali najbolj bistvene reči v svojem življenju, in to vsem ljudstvom in v jezikih vseh ljudstev sveta, ki so tukaj šli čez Donavo, drugje pa se vsaj petsto kilometrov daleč naokoli ni dalo.

Tudi tedaj je bilo tako svetlo, tistega junijskega večera in tedaj je srečala nekega banatskega Švaba v marsovčku, ki je bežal z doma; in ko ga je poslušala, kaj poje tam pri vagonih, ki so stali tik zraven Donave, je spoznala domač glas in tedaj se ji je zdelo, da je skrajno neumno, ker ne moreta skupaj naprej, ker gre on v popolnoma drugo smer.

»Zakaj gre tja in zakaj ne bi šel na primer čez Donavo?«

»Kako pa naj jaz vem, kako le?«, ji pravi in neha peti čisto potihó tisto pesem, ki se ji je zdela taka, kot jo je nekoč pel An in se jo je naučil na tistem potovanju od Görlitza do Freiberga, pa je bila vendarle čisto drugačna in nič o Guski — Gans, in o širkelhakelnu, ki je tej Guski odrezal nogo-fuss.

»Saj bi nazadnje lahko šli tja počez in bi prišli domov. Vprašaj kogarkoli hočeš, vsakega, ki gre tja počez, če ne gre domov. Domov je pač tisto, kamor greš.«

»Kaj je tisto?«

»Domov!«

»Kaj se ve . . .« In potem se je zaslišal žvižg in se je zasvetilo in potem so se čez pol ure začeli pomikati na pontonske čolne, kar cel transport s sto pet vagoni in Donava, široka in mirna, ni niti vzvalovila, ko so kolesa drsela po tračnicah, ki so komaj molele iz vode, in naprej je bila sama voda in nazaj prav tako in od obeh strani tudi. Kamor si pogledal, je bila ena sama mirna in negibna voda in tedaj je Mira vedela, da drsi nekam, čemur se lahko reče: »Kaj se ve«, in da bo tisto sicer dom, ampak nekam mrzlo in čisto bo, tako kot je zdaj pri njej v tej kuhinji, in tu pa tam je kakšen glas, in če ne drugega, je le tu pa tam kako Gustlnovo pokašljevanje, ki tako ne počne drugega, kot da je kar naprej prehlajen in da pokašljeje tudi tedaj, ko spi.

Tako svetlo je bilo tedaj in trikrat je počilo, kot je pokalo tedaj, v tistih časih takrat na Donavi na pontonskih čolnih, na Madžarskem, v Breslauu, v Dresdenu, tako kot da je res do vsega tega že zelo daleč, pa je tisti trenutek prišel avtobus in jo odpeljal na šiht. Drugi dan je v Frankfurter Allgemeine pisalo, da je včeraj ob tričetrt na dve zjutraj padlo še pred polnim vzletom na tla letalo in nekajkrat eksplodiralo, tako da je to spet prava, nora letalska nesreča. Gustl se ni seveda nikoli zbudil, pa naj se je zgodilo karkoli že, lahko bi se celo zatresla zemlja. Spal je kot ubit in Mira ni vedela, ali je čas, da zaspi, ali pa zaradi tega, ker se je spominjala tiste letalske nesreče, o kateri ni vedela nič drugega kot to, da je bila, ni poznala ne pilota ne stevardes, niti enega potnika ne in sploh nikogar, še vedela ni, ali so vsi preživeli ali nihče, pa vseeno ni mogla spati. Še tedaj ne, ko se je delal dan in spet si ni bila na jasnem, ali zaradi tega, ker Gustlna ponavadi ni, ali zaradi tega, ker ji je že vseč, kadar ga ni. Pa naj je šlo za Gustlna ali kogarkoli, zlasti pa ji je bilo prav, da Jožk, ne more nikoli več sem, saj se v svoji postelji že dolgo let skoraj premaknil ni.

Navsezadnje je to le trenutek, ko se ji kaj zatakne, pa misli, da bi morala na kaj pomisliti, potem pa je spet tisti majhen krogec v mislih, ki se kar sam razpre in vanj pade takole osvetljeno nebo in nekaj kanonad, pravih iz topov in bomb in letal, in vse je, kot mora biti, saj je vojna najbolj prava stvar na svetu kjer se snidejo cele vrste ljudi, celi narodi, in je jasno kot beli dan, da traja kar naprej in bo trajala vsaj, kar se nje, Mire, tiče, gotovo do konca njenega življenja, kako pa bo potem, pa ji nič mar. Naj si vsak svojo posteljo postelje navsezadnje sam!

Zjutraj, ko sta s Tejo začela svoj potep, je An najprej stopil v trgovino Frau Hanke, ki je prodajala mleko, kruh, maslo in margarino. In če je pozdravil z Grüss Gott, je dobil v majhno kanglico tudi liter, »Magermilch«, posnetega mleka. Včasih je srečal tam Natašo, ki je prišla s svojo torbico, najprej je dobila za svojo mater, ki ni nikoli šla ven, je pa vseeno dobila še »Lebensmittelkarten«, pol litra polnomastnega mleka in zase četrt. Mati

je bila bolna in na njenem kartonu v Ortsgruppenstelle je pisalo, da ima TBC in gospa Hanke ji je včasih, kar tako pred Anom rekla, pazi se, otrok, lahko kaj dobiš in umreš.

An še dolgo ni vedel, ali je bila res tuberkulozna ali ne, zelo dolgo časa ne in nikoli več ga ni peljala v tisto podstrešno stanovanje, kjer je na eni strani živela Letonka in njena hči, na drugi strani pa šivilja Dragica iz Zdol. Dragica je malo pred razsulom rodila hčerko tistemu lesnemu trgovcu Zupančiču in tedaj je bil za stavo tepen, ker je Teji primazal klofuto. Staviti sta šla, ali bo Dragičin otrok fant ali deklica, in bila je deklica in An je stavo dobil, in ko je povedal, zakaj gre, ga je udarila še Marija in Dragica je povedala, da ni prav, če pretepajo otroke pričo komaj rojenih dojenčkov. Ni prav, in to se ne bo dobro končalo. Ko so se srečali v Breslauu, nihče ni vedel, kje ima Dragica svojo deklico, Dragica pa o tem ni marala govoriti in ženske so govorile o njej vse mogoče reči. Pripovedovale so, da ga je tedaj, ko so odhajali in so jih Nemci nalagali na kamione, zanesla v sosedovo hišo k Paulinovem, otroka zavila v debele deke in ga na tistem položila, zatem ko so Paulinove nagnali iz hiše, zraven mize na tla, da kam ne bi padel. Tedaj je otrok spal, in ko se je Paulinova vrnila nazaj, ga tudi ni slišala. Paulinova je preprosila Nemca, ki je stražil kamion, da jo naj toliko spusti, da bo vzela Jezusa Kristusa v stekleni flaši, ker brez njega nikamor ne more. Nemec je sicer ni dobro razumel, je pa razumel, da bo takoj nazaj in Paulinove dolgo ni bilo. Tako dolgo je ni bilo, da se je zaslislalo otrokovo vekanje, in tedaj je stopil za njo Nemec in zagledal majhnega otroka na tleh med dekami, lepo in toplo zavitega, zraven še tople peči in tedaj je hotel Paulinovo prisiliti, da bo otroka vzela s seboj in nazadnje ga je morala in Nemec je ves čas stal zraven, da ne bi bila še Paulinova odložila otroka, ki je nehal jokati in je spal. Ko so prišli s kamiona, so navsezadnje iskali in iskali, pa niso našli nikogar nobene ženske, ki bi priznala, da je otrok njen. Dragice pa ni bilo nikjer. Bračevi pa tudi niso čisto verjeli, da je Dragica svojega dojenčka odnesla s seboj in ga je podtaknila neka druga ženska, na primer tista Žnidaršičeva, ki se je kar naprej držala Nagliča, in nazadnje tudi zanosila in izginila za nekaj časa v Zagreb v tisto rdečo hišo, kjer sta bili prav tedaj v službi obe Frančeškinovi puncici in sta govorili jako kolosalno majhna ura. Nazadnje se je Žnidaršičeva vrnila še z večjim trebuhom domov. Zanj tam, v rdeči hiši ni bilo nobenega dela in potem je tudi rodila, Magličev fant z velikimi očali pa je izginil neznano kam. Ko so v Rajhenburg prišli nazadnje še ljudje iz Pišec, iz Podloga, tako da so bili med njimi tudi Žnidaršičevi, je imela Žnidaršičeva svojega otroka v naročju in takó je ostala samo še Dragica, ki pa je ni bilo nikjer več na spregled. Dragica ali pa kaka druga taka, so pravile ženske, druge pa vedele povedati, da je vso to grdo obrekovanje in, se ji je pritaknilo samo zaradi tega, ker vse daje zavist, saj je Dragica edina, ki se svobodno sprehaja po Breslauu in ni v lagerju kot drugi in je podpisala, da je Volksdeutsch, tako kot Zakšek. Zakaj pa Zakšku ne pripišejo cele kopice dojenčkov. Dragica je, tako so rekle tiste, ki so si hodile k njej tja na podstrežje kaj zašit ali pa

urezat, dala svojega dojenčka lesnemu trgovcu Zupančiču, ki je bil oče in je to takoj z veseljem priznal, in bilo mu je samo to žal, da ni mogel s svojo novo družinico na pot, ker ni bil na spisku. Prosil bi, da pride na spisek, ampak Nemci vse zračunajo in vedo, zakaj je ta na spisku in zakaj oni ni. On, Zupančič bi storil vse za svojo famijijo, ko bi mogel, zato bo vzel deklico k sebi, mama pa bo kmalu prišla nazaj, ker jo najbrž nujno potrebujejo tam gori, saj mora nemški vojaški stroj teči brezhibno, zato so potrebne tudi šivilje, prav v srcu Nemčije, ker je to bolj pri roki, če šivajo za nemškega vojaka kapuce in rokavice, ker bi nemški vojak brez tega šivanja gotovo zmrznil ali pa bi dobil vsaj opekline oziroma ozeblino, kar pač je že. Mraz ali vročina v tanku. Vse to je vedel Zupančič takrat, je rekla Dragica ženskam, ko so si prišle kaj zašit ali urezat in zraven pile kavo ali pa celo črno sladno pivo. In ko bo vsega tega konec, teh zmag in vsega, kar je zraven, bo šla Dragica nazaj in bo povedala Zupančiču, da je zdaj navsezadnje prišel čas, da je tam v osrčju Nemčije vse zašito in bodo zdaj družina.

Tak zaključek si je Dragica napravila in uredila za konec vojne in ženske so ji pritrile, le stara Vrščajeva jim ni in je iz torbe potegnila majhno rumeno knjižico, tisto, ki jo je videl tudi Lado in An, in tista knjižica je šla iz rok v roke, ženske, ki je do tedaj še niso videle, so zijale vanjo in eni se je zelo smilil Tito, ki ga bodo ujeli, ker je zoper Nemce, ga strničirali, še prej pa do smrti mučili, kot so delali s tistimi, ki so jih ujeli v Krakovskem gozdu. Ženske so pritrjevale stari Vrščajevi in rekle, da bo to vse tako, kot je povedala Dragica, saj naj človek samo pogleda tole veliko mesto. Kaj bo kmečki človek zoper tolikšno tehniko, zopr te velike mostove, zoper te ogromne hiše in trgovine, zoper te velike fabrike, kjer je toliko strojev, kot jih Vrščajeva še nikoli ni videla. Nazadnje je dodala še stara Vrščajeva, preden so odšle:

»Razčetverili ga bojo, tega Tita, kakor so vse kmečke kralje doslej.«

In Dragica je ostala sama in tedaj je ponavadi mislila na vse tisto, kar so prej govorile, in iz teh misli se ni dalo prav tako nič zaključiti. Tako kot ženske niso mogle. Niso vedele, kaj je res in kaj ni. Toliko nenavadnih reči je bilo, toliko takih, ki so se nekoč končale tako preprosto, zdaj se pa kratko in malo niso, ostale so odprte, ali pa so se tako, kot tega res nihče ni pričakoval. Tedaj je potrkalo na vrata in Dragica je pomislila, da je to otroško trkanje in zdrznila se je, kot da jo je nekaj sunilo v trebuh in obsejala; spet je potrkalo in spet jo je zaskolelo, še malo močneje, zdaj drugje, nad trebuhom in Dragica se je spomnila, da je bilo to tedaj, ko je zadnjič videla Zupančiča, ki ji je rekel, da jih je bilo toliko, da jih ne bi preštela, ko bi imela dva para rok. Mojskra, če bi imela več parov rok.

Na vratih je bila soseda Nataša in Dragica je mislila, da je njena deklica že tako odrasla in hodi tod po tem mestu naokoli, tem ogromnem mestu, ki mu nihče ne more blizu, še najmanj pa ta novi kmečki kralj, ki ga bojo razčetverili v Zagrebu na Markovem trgu, tako kot vse kmečke kralje doslej. Nataša je stala pri vratih in Dragico je nazadnje prepoznala, kdo je

in se je prikazala njena ogromna fabrika, kjer niso pletli tako kot pri njej doma platno na statve, ampak so imeli velikanske stroje in ob teh mogočnih strojih je bilo brez števila žensk in še mojstrov ni bilo, ampak so bile ženske, mojškne in vse, kar je bilo živo, je bilo vpreženo pod njimi kot pri njih doma oba vola pred voz, s telegami na vratu. Zraven pa je hobnelo in bobnelo, ropotalo in ropotalo brez prestanka, kajti ko je Dragica končala svoj šiht, je prišla na njeno mesto Gerda, in ko je Gerda šla, je prišla na to mesto spet Uta in za njo spet Dragica.

In vse je bilo takó zapleteno, brezhibno in ogromno in ljudje, ki so prihajali sem, so se tukaj dobesedno zgubili pred svetlikajočimi se kovinskimi delci, deli, kolesi, sklepi, trakovi iz usnja, žarnicami, ploščami in kaj je še vse bilo, in če je čez dan, kadar je bila prosta, tavalala sama po mestu, je videla še nešteto, neskončno vrsto hiš, kjer je bilo znotraj natanko tako, gotovo in kjer je vse to teklo in teklo, ljudje pa, ki so hodili spodaj pod njimi, so bili bolj podobni prestrašenim miškam, kadar vdere nanje preplah in bežijo po stezi v stotinah, pa sploh ne vedo, kam, in če prva zavije v vodo, pa pridejo celo čez njo in potem še naprej.

Kdo bo tukaj zmagal? Nemogoče je in kaj le misli tisti kmečki kralj?

Nataša je še zmeraj stala pred vrati in Dragica se je šele zdaj preselila k njej. Nataša je stala zaradi tega, ker se je zgodilo nekaj posebnega. Nataši se je že dolgo časa dogajalo nekaj posebnega, same posebne reči, da jih sploh ni več opazala in da je to nosila tam, kjer je An videl na koncu nje-nega pogleda, takole v globoki kotlini pogleda, nekaj trdega ali pa celo topega.

In tedaj ji je Nataša v čudni nemščini povedala, da je treba molčati in je z mamo hujše kot kadarkoli prej, da mama nikoli ni imela TBC, ampak se ji prikazujejo čudne reči in že dva dni in dve noči hodi, pravzaprav se plazi, po sobi, ko pa ona, šivilja Dragica, odide, tedaj pa je ne more zadržati nikjer in hodi po podstrešju, po vsem podstrešju in se potem vsa uničena vrača, kar še ni dosti hudo, še hujše je, da je stara gospodična Maletsky tik pod tem podstrešjem in slabo spi in posluša ponoči vse, kar se dogaja in jo je gospodična Maletsky danes popoldan ustavila in vprašala, kaj za vruga počno vse noči, kaj je treba toliko hoditi gor in dol in počez po podstrešju, kaj je treba prevračati stare zaboje, prevračati staro šaro, ki je je postrešje tako polno in tu pa tam kar sredi noči tako počni, kot da se je kaj polomilo, ko je priletelo na tla. Za božjo voljo, vi Auslanderji, ste malo nori ljudje in pustite nas, ki smo od tod, vsaj ponoči na miru. To je rekla na koncu gospodična Maletsky, potem pa je še malo negotovo pogledala po Nataši, ali je to tako ali ni; upala je, da bo Nataša to potrdila. Bilo jo je strah, da je kaj drugega in Nataša za to sploh ne ve. In Nataša ji je obljubila, da bo svojo nervozno in živčno mamo spravila k pameti, da bo ponoči spala in ne topotala po toplih cegliah.

In kaj zdaj? Pomagati se ne da . . . misli Nataša, kako ji naj pomaga, in Dragica, ki ve to zgodbo, meni, da bi bilo treba najti kakega zaupnega človeka, ki bo dal kako tableto za Natašino mamo, tak zaupen človek je

Tröger, če ga morda pozna, ampak ga tudi Dragica ne, pozna ga samo An, tedaj se je Nataša ustrašila, ni hotela nič vedeti o tem, da bi An zaslutil, da je z njeno mamo tako hudo, tedaj pa se je Dragica celo razjezila in rekla, da ona, Dragica, če komu kaj zaupnega pove, je to An, in Nataša jo je gledala tako, kot pogledaš človeka, ki mu česa ne moreš dopovedati. Ne moreš mu dopovedati, da ne gre za zaupanje ali ne, temveč za neko drugo reč, ki . . . ja za kaj drugega gre . . . navsezadnje je njena mama hudo nora in An misli, da ni tako hudo in je z njo, Natašo, glede tega vse prav in bo z mamo tudi bolje in sploh . . . Ne An . . . moj bog, nikoli. Prav nikoli, pravi z ihto Nataša Dragici naglas.

In potem se Nataša ritensko s hrptom nazaj umika in umika, dokler ne otipa od zadaj kljuke svojega stanovanja in preden izgine v svoji in mamini sobi, je videti še enkrat prav razločno, takó kot se vidi kak napis, ne, nikoli, Anu pa res ne. In potem ta napis ugasne in tedaj se zaslišijo samo še prav temni glasovi in potem pridušen krik in spet krik in potem se to ponavlja nekaj časa, da sploh nima na sebi nič takega, kar bi lahko bilo krik, ampak nekaj, kar se kar naprej ponavlja in vrti naokoli, dokler vse skupaj ne usahne v večer. Spodaj pod hišo pa zavija tramvaj, tračnice zavijejo tukaj spodaj z Lehmburgerstrasse na Kantstrasse, in to prav pod tem vogalom in tedaj zahrešči tako sunkovito in se še nekaj časa oddaljuje, dokler ni spet vsaj petnajst minut molk in spet nov tramvaj požene čudne glasove izpod svojih koles prav do teh oken na podstrešju, tako nenavadne, da bi človek kar ušel, ko bi ne vedel, da je to zanesljivo spet tramvaj številka šest, ki vozi iz končne postaje na koncu Lehmburgerstrasse do Flughafna in spet nazaj, in to dneve in leta, ne da bi se to kadarkoli sploh še ustavilo.

Nataša je zdavnaj odšla, ko je prišel k Dragici Gerhard, ki je delal v isti fabriki kot inštalater za elektriko, kot je pravila Dragica ženskam. Ko je potrkal, mu je Dragica strahoma odprla, snela z vrat verigo, ki si jo je nabavila že zdavnaj in jo je zadnjič dala na vrata tedaj, prve dni, ko še ni delala v fabriki in še ni poznala inštalaterja za elektriko Gerharda. Gerhard je bil precej starejši kot Dragica, poročen in imel je le en prst na zapestju, toda z eno roko je napravil več kot drugi z desetimi in imel je tudi tri otroke in njegova gospa, gospa Ilse, je bila ženska, ki je imela podnevi in ponoči na sebi ruto in prakar za stepanje starih tekačev, tako jo je videla Dragica, ki je še nikoli v življenju ni srečala. Videla jo je le na eni sliki, ki jo je imel Gerhard med drugimi fotografijami in Dragici ni bila niti na pogled všeč in nazadnje je dobro razumela Gerharda, zakaj je tako brezobzirno včasih ušel od doma, kar celo noč. Svojega sina pa je imela zmeraj pri sebi, in ko ga je peljala k Hitlerjugend, kake tri ulice od Kantstrasse, kjer so imeli Hitlerjungen svoj Fähnlein, ga je tja pripeljala v vozku na štiri kolesa, in ko je prišla pred Jungzugsführerja in se predstavila ter povedala, da ima s seboj svojega sina, tega in tega, in da ga je pripeljala na zbor, se je resno držal le Jungzugsführer, ko je Gerhard stopil iz vozička in ga je potem Jungzugsführer predstavil ostalim Hitlerjungen. Vsi so se muzali in komaj so čakali, da bo konec zбора in se ga bojo lahko temeljito

lotili, Jungzugsführer pa mu je dal majhno zeleno izkaznico, Ausweis, kjer je pisalo, da je Gerhard član Nacionalsocialistične mladine Nemčije, Hitlerjeve mladine in je njegov najvišji mladinski vodja, ki je spodaj na Ausweisu tudi podpisan, Baldur von Schirach.

Toda ko je bilo tega konec, zboru in drobnih svinjarijic, ki so mu jih ves čas počeli mulci, je spet za vogalom priropotal voziček in Gerhardova mati je naložila malega Gerharda in ga odpeljala, kot bi vedela, da ga tako mulci ne bojo mogli namlatiti niti z velikimi balami papirja niti mu malo na stegnu in na nogi puščati kri. In kadar je stari videl takle neumen ceremonial, o katerem je zdaj pravil Dragici, ga je minilo vse in tedaj ji je povedal, da ima ljubico, kar je tako vedela, in da ga naj ne pričakuje prej kot ob dveh popoldne. Bila je navajena na to in se sploh ni zmenila, ali ga je vprašala, ali naj Gerhard prinese kosilo v tovarno ali pa bo sam prišel. To je vprašala vsak dan in je bila zmeraj čisto mirna, Tedaj mu sploh ni bilo jasno, kako je to spravila skupaj, namreč, da ga je na vozičku na štiri kolesa vozila v Fächnelein in ga je hkrati pošiljala samega s kosilom v torbici kake tri kilometre daleč. In to je razmišljal napeto še tedaj, ko je na Donnerecke v bifeju naročal kavo, preden je šel naprej.

Na mizo je dal 20 mark, ženska za šankom je rekla, da nima drobiža, on pa je pil kavo naprej. Potem je rekla ženska, da je veliko takih, ki pridejo sem in dajo na mizo 20 ali pa celo 50 mark zato, da sploh ne bi plačali.

»Jutri bom« je rekel, tedaj mu je rekla ženska, da je morala na višku. Jutri nihče ne pride, mu je rekla.

Potem ji je rekel, ko je še zmeraj mislil na svojo familijo, da ni prišel sem zato, da bo zaradi 20 mark poslušal moralne pridige.

Kakšne moralne pridige. Plačati je treba.

Še eno kavo, je rekel, ko je mislil že na to, kar se je dogajalo tukaj. Pozabil je na ženo in na voziček.

Saj nimate denarja, je rekla ženska žaljivo.

»Nihče me ne bo žalil« je še rekel, in udaril. »Leck mich in Arsch.«

»Kakšen človek, trotel, najhujši so tisti ljudje, ki so zaznamovani.«

In tedaj je zabrisal kavo ženski v obraz in črepinje so se cedile po njenih lašeh in po obrazu z zocem vred. Tedaj se je oglasil Volkspfänger in ženska in on sta se nehala zmerjati in tuliti drug na drugega.

»Invasion, mein Gott,« je rekla natararica in brez daha sedla na stol.

Gerhard je Dragici zamolčal, da se je malo prej stepel z natararico v gostilni Donnerecke, še bolj pa je molčal, da se je tisto jutro začela invazija in da so zavezniki prebili vse, kar se je dalo v Normandiji, in da derejo naravnost proti Nemčiji.

Kot prejšnje noči, tudi to noč gospodična Maletsky ni prav nič spala, enkrat ali dvakrat ji je prišlo že na misel, da bi koga poklicala na pomoč, vse mesto so namreč že prejšnje jutro prelepili z velikimi plakati, na katerih so bili boljševiki v kapucah s konico na vrh glave in z zaobljenim ščitnikom, nad katerim je bila velika rdeča zvezda.

Drugačni so bili ti naslikani boljševiki le v tem, da niso imeli več v ustih krvavih nožev, temveč, da jim je za hrbtom gorelo. Hiša je bila v plamenih in zraven nje je bil prav tak človek, kot je bil vojak gospodične Maletsky, ki je bil že po vseh frontah že najmanj osem let in je prišel le enkrat na leto k njej in še takrat je bil ves iz sebe, če je zgoraj nad njegovo glavo ves čas vse tedne, kar je bil doma, kar naprej nekaj hodilo. Ravno tak je bil na novih plakatih, kot da ga je nekdo izrisal in prefotografiral iz slike, ki jo ima gospodična Maletsky na svoji omarici. Toda ta človek na tistem plakatu je visel na vislicah.

Na primer starega Jurkasa niso našli nikoli več. Bil je radoveden in domišljav starec, nekoč Jožkov krojač iz Čateža. Zjutraj je izginil, ker mu je bilo dolg čas in mu je enoroki Lagerführer naročil, da naj pomete hodnik in ga pobriše z mokro krpo. Jurkas je to delal ves teden, zraven pa sanjaril, kako bi prišel do singerice in kaj urezal ali sešil. Da je to delala Dragica v sosednji hiši, je slišal že tretji dan, ko je prišel sem, toda Dragica ga sploh ni spustila, da bi prišel k njej na obisk in tako se je začel tako dolgočasiti, da je že čez en teden sklenil pogledati veliko mesto Breslau. In je šel. Usedel se je na tramvaj številka 6 in se odpeljal do križišča pred postajo. Na tistem križišču je izstopil in zagledal na sredi policaja, ki je aretiral človeka s tremi črnimi pikami na rumenem traku in ga na drugi strani ceste spustil. Šele sčasoma je ugotovil Jurkas, da ga policaj ni aretiral, kot je bilo to sprva videti, temveč da je bil to slepec in nadvse vljuden in olikan policaj. Obstal je pred veliko lepo hišo s steklenimi vrati, na kateri je pisalo »Das Kaffehaus zu Vierjahreszeiten. Jurkas je poznal kavarno in tisti trenutek je odplaval v čas, ko se je dneve in dneve potepal po njih, ko je šel na primer vsako soboto v Zagreb samo zaradi tega, da se je usedel v kavarno in prebiral časopis. Toda to je delal samo navidez, ker časopisov sploh ni več bral, teh laži. Užival je ob tem, da je takole brez skrbi počival, da je opazoval cesto skozi okno in ljudi, ki so hodili, hiteli ali pa se zgubljeno pomikali pod oknom bog vedi kam; tu pa tam pa je kateri zavil vanjo, toda skoraj zmeraj le takrat, kadar je bil prostor, tako kot da lebdi pod celim mestom Zagreb tih dogovor, da bodo stopali v kavarno zmerno, tedaj, ko bo kdo, ki se je že nasedel, vstal in naredil prostor. Kavarne so mu bile vseč predvsem zaradi popolne tišine in zaradi nihajnih vrat, skozi katere je prihajal natak, in so vrata enakomerno tiktakala v tečajih kot kaka stara ura. In nikoli se ni zgodilo, da bi bil kdo karkoli na glas rekel ali celo zavpil, čeprav je bilo notri veliko ljudi. Eni so se pogovarjali, pravzaprav žebrali o Cvetkoviću in Mačku, drugi o princu Pavlu, ki bi ga bilo treba poslati v Maroko v tujsko legijo, da ne bi delal kake zgage, zdaj, ko bo prišel Hitler in bo naredil red skupaj s Hrvati in menili so, da je sreča, da je Korošca prav v teh vrelih dneh kap na neki ženski. O tem so vedeli povedati še marsikaj, na primer tudi to, da je bila tista ženska iz boljše katoliške družine in je to najbolj običajna smrt brez

posebnega škandala, ki se ga da tudi zatušati. In nihče potem ne more nič, ker se tako ali tako o vsakem takem potem govori, da je umrl na svojem delovnem mestu. Slišal je tudi, da je propadla trgovska hiša Bata in od zdaj naprej vsaj letošnjo zimo ne bo mogoče dobiti niti zimskih gumijastih škornjev, kaj šele galoše in gamaše. Državo po malem jemlje vrag, policija pa se krepi, ker bo prevzela potem, ko bojo Hrvatje in Nemci skupaj delali red, vse posle, kot je to zmeraj.

Nazadnje bo treba obračunati še z Dubrovnikom, saj nekam nevarno koketira s Črno goro ali Montenegrom, Dubrovnik pa sodi vendar med Hrvate, ne pa kamorkoli drugam. Ta obračun lahko marsikoga marsikaj košta, če ne bo dovolj pameten, saj Maček in Cvetković dobro vesta, kako se takim rečem streže, nazadnje naj se samo spomnijo, kako je bilo s Stepanom Radićem. In Angleži, prehlad, sam prehlad tam v Biskajskem zalivu. Francozi pa že zdaj, ko je izginila Poljska, držijo roke lepo v žepih in se sprehajajo z baretkami pod Eifflovim stolpom in jih razen tega stolpa in vrta v Versaillesu nič ne briga.

To so govorili na primer trije starci pri sosednji mizi, čisto potih, ko je bil Jurkas zadnjič v kavarni v Zagrebu, potem pa je nenadoma zagledal še eno mizo naprej, kjer sta sedeli obe Frančeskinovi puncici s svilenimi kričočimi rutkami okoli vratu, z dolgimi nogami pod mizo, saj so noge segale skoraj do pasu, toliko jih je bilo videti, in zraven je bila še ena ženska, ki je bila starejša in so ji pravili Ankica iz Črne gore, kar je Jurkas tudi vedel, in tedaj se je spomnil na svoja srednja leta, ko je tukaj bral časopis in je bila Ankica iz Črne gore »en sam mlad mesu« in ga je v resnici navadila, da je ob sobotah hodil sem, najprej v kavarno, potem pa še kam drugam, na primer do ringelšpila v Maksimir, kjer sta se z Ankico iz Črne gore pojala vsaj dve uri, tako da je bil Jurkas že čisto pijan in je Ankici predlagal, da bi si uredila svoje življenje in šla v tečaj in nazadnje prevzela pri njem v Čatežu gospodinjstvo. Ankica mu je vse to obljubila, potem pa ga je čez dve minute poslala v maloro. Maloro, je imel navado reči Jurkas. In tako je bilo vse to že daleč, ko je Jurkas obstal pred »Kaffehaus zum Vier Jahreszeiten, in je tam tako dolgo stal, da se je navsezadnje ob teh spominih predrznil stopiti noter in edino vprašanje, ki ga je mučilo, je bilo, kako bo bral nemški časopis, saj je sicer nemško znal govoriti, toda na gotico ali tako imenovani Keilschrift se pa ni niti malo spoznal.

Ko je stopil v kavarno, se je zgubil pod nebom, polnim steklenih lestenec, in ljudmi, ki jih je bilo čisto malo, so pa bile zato ženske, take, nič podobne tistim, ki so sedele v Zagrebu pri mizi Črnogorke Ankice, moški pa še manj tistim, ki so razpravljali o vladi Cvetković-Maček in o kapi ministrskega predsednika Korošca. In o bodoči ureditvi države.

Natakarja dolgo časa ni bilo, ko pa je prišel, ga je debelo pogledal. Bil je popolnoma presenečen, potem pa sta prišla dva mulca v livreh in sta ga kratko malo zapeljala ven, eden ga je stražil pri vratih, drugi pa je stopil k policaju, ki je tedaj malo prej aretiral tistega slepca. In policaj je prišel k njemu in ga je vprašal, kam je namenjen in do kod gre, Jurkas si

je zapomnil, da gre iz Lehmburgerstrasse na ogled po mestu in je namenjen nekam tja pred Rathaus, kjer je velika trgovina, kot so mu rekli, z otroškimi pupami. In isto bi rad videl, ker je slišal, da so pupe skoraj človeške velikosti, pa tudi manjše, in da jih je toliko v izložbah in znotraj na policah, kot je ljudi v tem mestu. Da ima vsak državljan tega mesta tam svojo pupo, če je ne kupi in ne odnese za svoje otroke domov, da se igrajo, ko nimajo šole ali ne pomagajo doma očetu v štali ali na polju. Vse to je povedal policaju v Breslavuu in policaj ga je razumel samo, da gre k Rathausu in ga je najprej tako kot tistega slepca aretiral, ga peljal čez križišče in se vljudno poslovil. Jurkas pa je šel naprej, ker je za vsako ceno hotel videti tiste pupe in zanimalo ga je, ali so zanj že kaj naredili. Navsezadnje je Jurkas tukaj že več kot en teden, in če je tukaj tak red, da mora imeti vsak svojo pupo, bi ne bilo prav, ko je ne bi imeli. Potem je šel čez dolg prehod pod zemljo in srečal tam doli človeka, ki ga je videl prvič v življenju. Imel je veliko pločevinasto kiblo na kolesih, in ko je Jurkas vrgel iz žepa kos papirja, kjer je imel še nedolgo tega kruh, ki ga je vzel s seboj zaradi lakote, ker ni mislil nazaj pred večerom, je prišel tisti starec z veliko brado in popolnoma zakrpanim suknjičem, kjer je bila krpa pri krpi in njegovemu krojaškemu očesu ni ušlo, da so tudi že krpe tako preguljene, da jih stari že zaman šiva skupaj. Prišel je do tistega papirja in ga z vajeno kretnjo specialista in z metlo ter smetišnico, ne da bi se prepognil, pometel ter vrgel v kiblo na kolesčkah. Potem je Jurkas videl, da je možakar tako star in ima čisto zgubano kožo po vratu in je edini, ki bi bil lahko vsaj malo podoben ljudem, ki so že več kot en teden tukaj v mestu v lagerju 10., ko bi se malo obril. Koža pod vratom je bila tako nagubana v klobase, kot da bi imel pod brado nekaj oguljenih ovratnic in kot bi bile te ovratnice stare že najmanj deset let in jih ne bi snel niti ponoči, ko bi šel spat. Ko je gledal tisto reč, je nenadoma pridrvel mimo njega človek na nizkem platoju in nikakor ni mogel uganiti, kako se ta reč kar sama premika. Na platoju pa so bili naloženi zaboji in človek je tako spretno krmaril med ljudmi, ki so po tem podzemnem hodniku hiteli bogve kam, da je delal za seboj kar kačo in nazadnje izginil, kot da se je vdrl v steni. In za njim jih je bilo še nekaj, ki so prav tako čudno prevažali zaboje in se s praznim platojem, ki je kar sam od sebe drvel naprej, vračali spet tja, od koder so prišli. Jurkas bi se bil malo bolje zanimal za to reč, ko bi ne imel trdnega namena, da bo našel tisto trgovino s pupami pred Rotovžem.

In ko se je v tem direndaju malo odpočil, se je napotil naprej in nazadnje je prišel spet na beli dan in tedaj je ugotovil, da se je znašel na postaji, saj je bila cela vrsta vlakov in lokomotiv, ko je prišel s podzemnega hodnika spet ven. Nekaj časa je opazoval vso to gnečo, potem pa se je napotil tja, kamor je šlo največ ljudi, in se nenadoma spet znašel, vsaj za hip v podzemnem hodniku in na drugi strani prišel spet ven, in to tik pred vlakom, kjer je pisalo, da gre ta vlak nach Prag über Schweidnitz in Ollmütz. Vrnil se je po isti poti in ljudje, ki so še vedno v množicah prihajali zdaj njemu nasproti in so najbrž hiteli na vlak za Prag in morda celo za Wien ali pa

celo za Gurkfeld, kakor je pomislil Jurkas, so se tako zaletavali vanj, da se je vsaj za nekaj časa stisnil k zidu in čakal, kdaj bo reka ljudi pojenjala. Toda ni in ni in Jurkas je prvič v življenju videl, čeprav je bil vajen Zagreba kot svoje hišice blizu postaje, kako taka reka ljudi ne pojenja in kakšen vlak je to, ki jih gre toliko gor. In morda bi bil šel celo pogledat, če se ne bi bil spomnil, da je pravzaprav namenjen tja v tisto trgovino s pupami. Le s težavo se je prerinil skozi množico, suvali so ga sem in tja, povsod je dobil kak sunek, zdaj v roko, zdaj v nogo, zdaj v hrbet, če se je malo obrnil in nastavil zadnjo plat, nazadnje se je prebil skozi in prišel spet nazaj v tisti podzemni hodnik, kjer je najprej spet zagledal tistega bradača s kiblo na koleščkih. In tedaj se je namenil v drugo smer, nazaj, misleč, da bo tako po najbližji poti prišel do rotovža in prav nič se ni ustavil zraven starca, ki je čisto mehanično sproti pobiral na svojo smetišnico vse, kar je padlo od ljudi, ki so hiteli sem in tja. In nazadnje je Jurkas ugotovil, da pravzaprav sploh vse skupaj ne gre nikamor drugam kot tja, kamor v zidu izginjajo tisti platoji, ki vozijo sami od sebe in je edina umetnost, kako krmariti, da voznik ne podre cele množice ljudi. Eden za drugim so ga prehitevali in Jurkas je bil bolj in bolj prepričan, da nimajo v tistih zabojih nič drugega kot tiste pupe, saj sicer ne bi bilo toliko teh zabojev, ki jih očitno polne prevažajo na kolodvor za Prago in prazne nazaj, ker jih najbrž kje v mestu tudi delajo ali pa jih ljudje iz vsega sveta kupujejo prav tukaj in jih od tod tudi pošiljajo naprej za otroke.

Od tod se nikamor drugam ne pride kot naravnost v tisto trgovino in tisti, ki so mu pripovedovali, da je tam rotovž ali Rathaus, kakor so rekli, imajo docela prav, kajti komaj bo stopil mimo teh vozičkov in krmarjev na plano, bo na eni strani Rotovž na drugi strani pa enajst nadstropij visoka steklena trgovina in na vsakem oknu kot človek velika pupa. Starca s kiblo na koleščkih je že zdavnaj pustil za seboj in znašel se je tam, kamor so izginjali ti zaboji na vozičkih. In potem je taval po hodnikih, mimo njega so brzeli platoji in nikjer ni bilo drugega kot majhne, modre plinske lučke na stropu, ki je bil okrogel in kjer je na vsakih petdeset metrov in pred vsakim vogalom pisalo Luftschutzraum, zraven pa je bila napisana puščica in tista puščica ni kazala nikamor drugam kot najbližjo pot do tiste ogromne steklene hiše, kjer ni zgolj enajst nadstropij, kot je najprej mislil Jurkas, ampak je toliko nadstropij, da se vrhnja sploh ne vidijo in jih ni mogoče niti prešteti, kaj šele premeriti. Da je enajst nadstropij, so rekli tisti, ki vse na tem svetu merijo in preštejejo, in ker niso mogli, so si to številko po Jurkasovem mnenju kratko malo izmislili.

Spet je bila pred njim bela puščica in nad njo modra lučka in spet je bilo treba okoli vogala in tisti hip, ko je že skoraj zavil okoli, mu je postalo malo slabo in tedaj se je spomnil na to, da si je od včeraj prihranil še en kos kruha zato, ker se je danes namenil tja, kamor ga zdaj nese pot teh puščic. Sédel je, počasi vzel papir iz žepa in počasi pojedel še zadnje drobtine ter ugotovil, da je pravzaprav žejen, da pa tukaj ni nobene vode in je

najbrž tudi v tisti visoki hiši iz samega stekla ni, ker ni mogoče, vsaj po Jurkasovem mnenju, napeljati nobenih železnih ali svinčenih vodovodnih cevi tam, kjer je samo steklo.

In tedaj se je znašel pred visoko betonsko steno. Nič drugega ni bilo kot samo stena in tik na levi strani majhen vhod v lift, kamor so zlagali tiste zaboje. Pravzaprav tisto, kar je bilo v zabojih, kajti pri vratcih na desni strani, kjer je bil tudi lift, so polni zaboji prihajali nazaj. Šele zdaj je ugotovil, da ima popolnoma prav, da je na pravi poti, ker prazne zaboje prevažajo sem, polne pa nazaj skozi ves ta ogromni podzemni hodnik. In potem je iskal stopnice za ljudi, kajti tudi ljudje morajo nekako do te ogromne steklene hiše ali pa vanjo. Toda nobenih stopnic ni bilo in trajalo je skoraj eno uro, da mu je le nekdo od tistih krmarjev odgovoril, da stopnic ni in se pride v fabriko od zgoraj, da je to samo podzemna pot za produkcijo. Najbližja pot, kako produkcija zelo hitro pride iz fabrike na peron. Ali ne bi mogel z liftom tja, kjer je produkcija. Ne, ker se to nalaga samo. Zmečkal bi ga nakladač. Potem pa ne. Kam pa potem? Nazaj. In najboljše takoj ven. In ne na Prago ali Gurkfeld, temveč ven na cesto, tja do policaja, do Kaffehaus Zum Vierjahreszeiten in od tam spet na levo in ne na desno noter in potem naravnost do številke 17 in s številko 17 do križišča na Görlitzstrasse in od tam pet postaj do Hitlerplatza in od Hitlerplatza s številko 7 a do Hindenburgstrasse in od tam na številko 25 spet samo pet postaj in tam je že blizu Ring, od Ringa pa tako ni daleč peš do Rathausa, pa da se ne bi zmotil in šel naravnost, čeprav je videti tam najbolj naravno, da bi šel naravnost, mora pa v resnici na levo in tam pride do Mathiasgymnasium in tam stoji spet številka 22 in ne na številko 22, ampak na šest, ki gre od južnega dela prav do Flughafen in od tod do Tiergartenstrasse, tam pa je skoraj Rathaus, kajti Tiergartenstrasse se začne ravno tam. Vse to mu je povedal eden od krmarjev, ki je vozil prazne in polne zaboje sem in tja in Jurkas se je vračal nazaj in hodil in hodil od puščice do puščice, ki so zdaj kazale v narobe smer in se je te narobe smeri držal, tako kot se je treba in po eni uri je spet prišel v množico in tam je spet zagledal tistega starca s kiblo na kolesčkih in nazadnje je spet prišel kolodvor in spet za trenutek nazaj v podzemni hodnik s stopnicami, ki so najprej peljale navzdol, potem pa navzgor, toda ko je spet prišel pred vlak, na njem ni pisalo Prag—Wien, ampak Berlin Ostbahnhof. Bil je na čisto drugem peronu in neka ženska mu je rekla, da jih je sedemnajst in je najbolje, da gre v velik kvadraten prostor pod zemljo, kjer je pravzaprav čakalnica in tam se pride na vse strani, na vse perone in pred vse vlake in bo šel lahko, kamor bo želel. On pa ji je rekel, da bi rad pred Rathaus, pa mu je ženska ponovila natanko isto, kot mu je prej povedal tisti krmar. Vrnil se je, nekaj časa sedel na klopi v središču pod peroni in gledal, kako mimo njega drvijo vozički kot v zvezdnatem snopu, se na sredi križajo kot zvezde repatice in odhajajo nazaj, eni vozijo zaboje, drugi kovčke in torbice, tretji so spet prazni, zraven pa ljudje, ki jemljejo kovčke in torbice z njih, jih spet nalagajo, se ustavljajo in spet hitijo naprej.

Ko se je malo spočil, je bila ura že deset ponoči in tedaj ga je prvič, kar je sedel tukaj, malo zaskrbelo, toda ko ga je zaskrbelo, se ga je počasi začela lotevati zmeda. Iz zvezde, kakor je temu bilo pravzaprav ime, je nekaj časa hodil na vse strani po tistih stopnicah gor in, ko je že najmanj petič ugotovil, da s perona ne more nikamor kakor na vlak, se je vrnil in sédel spet na klopi, in ko je bila ura že enajst ponoči, je pricapljal spet tisti starec s kiblo in sedel ter pustil kiblo pred seboj, potem pa, ko se je Jurkas spet opogumil, da bi ga vprašal, kako se pride do tiste nadčloveške steklene hiše, kjer so tako velike pupe kot ljudje ali pa so celo večje in zijajo skozi vsa okna po celem svetu, je starec malo prej vstal, in oddrsal s tisto kiblo na kolesčkih v neznanu.

Po stropih so gorele do zgodnjega jutra samo modre lučke, in ko je bil zunaj že dan, tukaj ga pa tako ali tako ni bilo, tudi na klopi ni bilo več Jurkasa in ga nikoli nihče ni več videl. Nekam je zginil v teh podzemnih hodnikih med temi puščicami, med temi množicami ljudi in vlaki in še starec s kiblo na kolesčkih ga nikoli več ni našel.

Voda v kanalih, ki je izpod mesta hrumela v nekem sozvočju, pa je otekala povsod tod v Odro.

Šele čez kakšen teden so v lagerju opazili, da Jurkasa že več kot en teden ni in nikomur ni prišlo na pamet, da je šel Jurkas iskat tisto ogromno nadčloveško stavbo iz samega stekla, kjer ni nobene vode, temveč so v vseh nadstropjih, ki so prav do samega neba, same ogromne pupe s steklenimi očmi in glavami iz celuloida, in jo je tudi našel.

»V tem vrvišču se lahko fino zgubiš,« je rekla Dragica Gerhardu, ki je sploh ni razumel. Niti ni pomislil na nič, razen na tisti sinočni pretep za natakario, na tiste črepinje, ki so pustile črno rjave madeže na natakaričinem obrazu, prav tedaj, ko je Volksempfenger govoril o invaziji. Nekaj se je začelo sesedati in Gerhard je to začutil najbolj tedaj, ko je bilo ženi popolnoma vseeno, ali pride ob dveh popoldan na kosilo ali pa ga bo dobil tja med inštalacije v fabriko. Niti ni pomislil na Dragico, ki je bila vajena kvečjemu travnikov in polj in stez in ene same tako široke ceste, kot jih je bilo tukaj cela množica, in niti za hip ni pomislil, da si je Dragica to uredila tako, da si je očrtala svoj četverkotnik ali pa pravokotnik, ki je segal tri ulice naprej od tod, približno do tam, kjer je imel svoj Fähnlein njegov Gerdi, potem spet tri ulice pravokotno do velikega vrta vseh vrtničkarjev tega okraja, potem mimo visoke hiše, kjer je živel vojaški sodnik s svojim psom, načičkano ženo v črnem, ker ji je umrla cela družina v Berlinu, in hčerko. Od te hiše pravokotno navzdol do Donnerecke in do trgovine gospe Hanke mimo tramvajskega križišča na drugi strani, kot je bil peskovnik in tisto drevo z majhnimi rdečimi močnatimi jagodami, ki jih je kar naprej obiral An, Nataša pa je včasih za kake pet minut obstala pod drevesom, da jih je dal An tudi njej kako prgišče, potem pa zginila spet nazaj na podstrešje. Toda Dragica si je dovolila, da je napravila ovinek in za tistim ovinkom je bilo nekaj hiš, ki so edinole molele ven iz tega četverkotnika in v eni od tistih hiš je živel Kotolenko, urar, ki je imel sicer malo krajšo nego in palico,

drugače pa ogromne ustnice, debele in nič povešene, včasih celo napete in in ozke in prediren pogled, ker je bil po rodu Poljak, pa je že 1938 prišel iz Varšave sem v Breslau in tukaj popravljaj ure. Majhne in večje in vekarce in tja je nesla nekega dne Dragica svojo birmansko uro na popravilo, in ker ji je nagajala še naprej, jo je nesla še nekajkrat, dokler se ni navadila hoditi tja, saj je bil to samo majhen stranski korak iz njenega četverkotnika ven in ni bilo nevarnosti, da bi se za zmeraj zgubila, kot se je krojač Jurkas iz Čateža. In tudi Natašina mama je imela tak majhen četverkotnik, podnevi v svojem majhnem stanovanju, ponoči pa je tudi naredila izjemo, tako kot Dragica s hišo, kjer je živel urar Kotolenko, in razširila svoj četverkotnik na vse podstrešje. Dragici se je zdelo smešno to dejstvo razlagati inštalaterju za elektriko, ker mu ni bilo mogoče razložiti to, da so noge in misli, misli in noge Natašine mame nekako pripete na velika polja, prekrizana z majhnimi ravnimi kolovozi, po katerih drsijo volovske in konjske vprege, po katerih se včasih tudi razlije voda iz severnih morij in ki so včasih večja, kot je ves svet, saj vse za nekaj mesecev zagrne sneg in iz snega gledajo ven majhni kažipoti brez črk, saj ti kažipoti črk sploh ne potrebujejo, ker se natančno ve, kam te pripelje katerakoli smer.

Ko mine zima, pa so noge in misli Natašine mame navajene na majhne brvi, ki so speljane čez jarke in majhne tolmunčke, kjer raste meter visoka preslica in kislica in tam na sredi te preslice se lahko zgubi sčasoma samo pomlad in morda še kaka jesen, ampak svet ali življenje se pa ne, ker takoj za mračno in malo tesnobno jesenjo pridejo velika deževja, ki sčasoma poplavijo vso pokrajino in tedaj usahne kislica in preslica in tedaj je mogoče videti celo deželo prav do roba, kjer stoje ribiške barke in molče in nepremično čakajo na naslednji svoj čas.

Tega Gerhard ne bi razumel, prav tako ne majhnega četverkotnika Natašine mame podnevi in še manjšega ponoči. Tega ne razume niti Nataša sama in jo je groza, kadar mama odide na tisto majhno ozko pot in hodi prav zaradi tega, ker je zdaj pot tako skrčena, od jutra do večera in se malo razplete ponoči, ko nastane iz četverkotnika na podstrešju malo večji pravokotnik za njene stisnjene misli in korake.

Kakšna koza je gospodična Maletsky in tisti njen vojak, ki se osem let klati po celem svetu in ne razume teh stvari, misli Dragica. Kakšen kozel je navsezadnje tale Gerhard, ki misli, da mora človek hoditi tako kot on od svojega doma do nje in potem v službo in spet do doma in spet do nje in spet med inštalacije. To je trikotnik, trikotniki pa so šli Dragici že tako ali tako zmeraj na živce. Kakšen trotel je navsezadnje urar Kotolenko, ki misli, da hodi Dragica samo v tej ravni črti od njegovih ur, ki tolčejo neskončno zmedeno vso noč, tako dolgo, dokler se Dragica te zmede ne naveliča in izgine nazaj v svoj dom, in nazadnje kako je vse to spletnje teh enakih in samo malo različnih geometričnih likov kar naprej enako, enolično in navsezadnje dolgočasno. H Kotolenku gre na primer samo zaradi tega spletnja, pa morda še zaradi nečesa. Kotolenko ji je obljubil, da bo pripravil lepega dne ali pa večera presenečenja, ob katerih bi zijala ne samo NSDP,

Nacionalna socialistična partija Nemčije, temveč bi zijala vsa ljudstva po svetu, ki imajo stranke, države, mesta in jim stranke in države sproti rastejo in sproti izginjajo. Tako bi zijala, kajti Kotolenko priravlja presenečenje in Dragica je verjela, da je to mogoče, in tedaj je mislila, bo enkrat za vselej konec teh kombinacij, tega neskončnega razpletanja in prepletanja trikotnikov, četverokotnikov in pravih kotov. To presenečenje hrani navsezadnje tudi za Natašo, predvsem pa za Natašino mamo in od tega presenečenja bodo potem ozdraveli vsi, ki jim je v nogah, korakih in mislih še zmeraj polje, in hribček in cerkvice na vrhu hribčka, ki bije najprej opoldan in tedaj se sredi življenja in njegovega hrupa ne čutijo odmevi iz vseh hribčkov daleč na okoli in iz vseh cerkvic do Svetega duha, se pa zato zvečer, ko bije polagoma najprej prvi, potem pa vsi zvonovi tja do Svetega duha Ave Marijo. In ko pojenjajo ti glasovi, se na zemljo naseli lajež osamljenih in priklenjenih psov.

Ko Gerhard molči na Dragičino razpredanje in ga seveda sploh ne razume in najprej bere Frankfurter Allgemeine Zeitung, potem pa še Bunte Illustrierte, molči tudi Dragica in gleda, kako počasi cefra Gerhard, ne da bi to vedel, stran za stranjo, jih mečka v kepice in zadeva s temi papirnatimi kopicami tisto, kar si najbolj zaželi. Najprej gornjo stranico na vratih, potem kljuko, potem spodnjo, potem zastekleno fotografijo levo od vrat, potem stelaže nad štedilnikom, kjer so med moko in soljo tudi zajemalke in podobne reči. In ko to dela najmanj že uro in pol, za hip preneha, kajti tudi koraki zunaj na podstrešju niso več tako sunkoviti in se utrujeni malo umirjajo v enakomernejšo hojo.

»Ne boš razbijal šalc za kavo, ne boš vpil name, da sem tvoja kurba in nič drugega, ti pa si inštalater in pomagáš Hitlerju, da bo dokončno potolkel vse.« »Ne boš,« mu pravi Dragica, »tako kot si včeraj natakario v gostilni Donnerecke, ki ima zdaj eno skodelico za kavo premalo, moja skodelica pa je iz servisa, ki ga imam za spomin na očeta svoje deklice, ki je lesni manipulant Zupančič iz Rajhenburga in tam pazi iz dneva v dan na najino deklico, ki je taka kot nobena na tem svetu. Ne boš, ti rečem, in če me ne boš poslušal, te bom, kar s tole grebljico, ker je samo golo naključje, da tudi ti ne hodiš tam po podstrešju noč za nočjo, da tudi ti ne korakaš po teh toplih ceglih, da ne topotaš gospodični Maletsky in njenemu vojaku nad glavo. Ne, to je samo golo naključje, da nisi tudi ti tamkaj in ne prevračaš zabojev, tedaj ko je noč in svetijo po cestah samo modre plinske luči.

In zato boš dal mir, zato boš nehal mečkati tale časopis, navsezadnje sem ga kupila in ga sploh še nisem videla, niti ene slike, saj zmeraj gledam in pregledam vse slike, ki so notri, če le utegnem. Lepo boš nehal in ne boš zgubil živcev, ker si eno samo naključje tukaj in se boš vedel tako lepo kot priden fantek in bova kaj imela nocoj od te noči, se bova malo hecala. Natašina mama nama lahko udarja s svojim topotanjem ritem, v katerem je tako fino zgubiti glavo in vse te preklete četverokotnike, trikotnike in navsezadnje še presenečenje, ki ga pripravlja, neusmiljeno pripravlja urar Kotolenko.

In potem se začnejo malo naprej od vrat zgubljeni koraki v tišino, napeto tišino, in potem je jasno, da bo zgrmel vsak hip zaboj in Dragica in Gerhard obstaneta, noge jima malo drhtijo, toda so za te napete trenutke na miru, prav tako obstanejo roke, kjer so že. In to traja toliko časa, dokler skoraj ne olesenijo, dokler iz same napetosti ne postanejo mravljinčaste in tedaj se zvali na tla prvi zaboj, toda tedaj se Dragica zakrohota in reče Gerhardu, da je ob taki glasni spremljavi tale fuk tukaj še bolj dražesten in je treba imenovati reči tako, kakor se imenujejo. Bumsen ali ne, Gerhard in Gerhard se še bolj zareži kot Dragica in še na pamet jima ne pride, da postavlja Natašina mama zaboj na zaboj, da bi nekako rada do strehe, do strešnikov, in ko postavi zaboje že do tam, da bi prišla do zraka, se zaboji zrušijo in Natašina mama zmeraj zadnji trenutek odskoči, da ji na primer ne prebije velika skrinja z železnimi okovi roke tako kot zadnjič.

In potem se odprejo vrata, Nataša nekaj vpije, zaboji se rušijo, Gerhard pa pravi, da je vse to skupaj unverschämt in Dragica, da ima vsak človek, ki je na tem svetu, pravico do malo zraka, in če je takole stisnjen, kot Natašina mama v take četverkotnike, brez neskončnih višin, ima pravico, da naloži zaboje zato, da odmakne strešnike in pride do zraka, da gleda ta zrak skozi svečavo modrih plinskih svetilk. Ima pravico tako kot jaz do tebe, do Kotolenka, pa čeprav me imajo v lagerju za detomorilko, čeprav me imajo za izdajalko, ki je izdala svoj narod zato, da se lahko goni na tem podstrešju. Zakaj bi ne imela pravice, zakaj . . . Povejte, zakaj?

Vmes pa nekaj žebra gospodična Maletsky, o tem, da je katastrofa tukaj, da se lomi zahodna fronta, da naganjajo Angleži otroke nazaj in jim še prej postrizejo hlače in da je vedela, kako se bo to na tem podstrešju končalo, da je vedela, da bo nekdo odnesel od tega polomljene kosti, če ne že Natašina mama, pa bi nekega dne tista obita težka skrinja gotovo prebila opečnata tla in, ko je prebito, je prebito, gre skozi kot na zahodni fronti.

Potem je bilo slišati še ljudi, ki so prišli s ceste in je Dragica preslišala, da so bili iz rešilca, in je stekla na hodnik in vsem vpila, da ji nima nihče ničesar očitati, niti kaj podobnega ne, kot je detomor, ker ima pravico do svojega življenja, tako kot ima pravico na primer Zupančič, ki taji na tem svetu celo to, da ga ima.

Jaz nisem detomorilka, jaz nisem izdajalka, jaz nisem nikogar umorila niti izdala, nikamor me nimate pravice peljati, nikamor, z vami ne grem, vi . . . ki nas že kar naprej gonite okoli kot živino, še živine ne gonijo okoli in jaz ne grem nikamor od tod, ker moram jutri h Kotolenku, to je nekaj hiš zraven, in Kotolenko ima zame veliko, veliko presenečenje, in to je vse, kar imamo, in kar sploh je bilo!

Gerhard je stal v samih gatah in potem je napol noro Dragico zvlekel iz podstrešja v sobo. Tam se je umirila in zaspala, tako da ni slišala niti tega, kako so rešilci odnesli polomljeno Natašino mamo in niti tega, kako je gospodična Maletsky zmerjala na ves glas majhno in čisto zgubljeno Natašo, ko na mater, ki je ni bilo več, ni mogla. Potem se je umirilo vse v tej hiši, in še jutraj ni bilo slišati nikogar na stopnicah več.

(Konec prihodnjič)

Peter
Božič

Očeta Vincenca smrt

(Nadaljevanje in konec)

V takih mestih se vreme ne spremeni, vedno je enako sivo in megleno in vedno je neki asfalt, samo dež pade ali pa sneg. Tisti popoldan so videli na cesti prve sani, pokrite z belo rjuho. Samo to in nič več. Peljal jih je star človek v oguljenem površniku, gospodična Maletsky, ki je spala zmeraj manj, je bila za šipo in se je takoj umaknila v mračno sobo, čisto v kot. Potem je bilo teh sani iz dneva v dan več. Ljudje iz

lagerja, An in Teja so se navadili nanje, bilo je to tako, kot če bi peljal vsakih petnajst minut ali pa na primer vsakih šest minut tod mimo tramvaj, ki je imel velik napis Knorr ali pa Pilsner Maltzbier in zraven na začetku table, ki je visela čez ves tramvaj, vrček s pivom in penami, ki so letele na vse strani. Včasih je malo potegnil veter in odgrnil kos rjuhe in tedaj je bilo spodaj videti tudi mrliča. Obraz, lase in kak šal okoli vratu. In ker je veter pihal pogosteje, je bilo večkrat tako odgrinjanje in zagrinjanje, saj se je tisti, ki je vozil sani, takoj hitro ustavil, kot kak tat skočil k rjuhi in jo bliskovito potegnil čez, kot da mora skriti nekaj svinjskega. In to pred očmi ljudi, ki so tavalili po cestah, zdaj mnogo manj živahno, kot pred pol leta, tedaj, ko se je kar nenadoma ustavil pred Lehmburgerstrasse 159 ambulantni voz, iz njega pa sta stopili dve sestri v haljah rdečega križa, in, ko sta nerodno hiteli po stopnicah, je prva rekla, da je teh reči že malo sita. To neprestano letanje po stopnicah, to bi lahko opravljale malo mlajše sestre, take, ki jih imajo šele kakih petindvajset, ne pa da mora vsak dan preletati pol stopnic v mestu. In sestra, ki je bila z njo, se je kot zanalašč spotaknila ob jekleno ali pa morda železno drobno palico, ki je bila pred vhodom v stanovanje Ortsgruppenführerja, dokler je živel tukaj in zasmrajeval stopnišče s cigaro, ki jo je imel kar naprej med ustnicami in zobmi. Redkokdaj si prišel po teh stopnicah, da ne bi bilo kaj dima, ali pa razločen vonj po cigari, ker je Gans prišel domov, ali je odhajal, ali je po kaj skočil domov, ali pa po kakem skoku hitel nazaj v svojo Ortsgruppenstelle, ki je bila drugi vogal spleta hiš, na katerem je bila na prvem vogalu gostilna Donnerecke. Toda zdaj ga že dolgo ni bilo, pravili so, da je nekaj zagrešil in da so ga poslali na Ostfront. Kaj

je zagrešil, ni vedel nihče. Toda očitno je bilo, da ni bila to kaka vsakdanja stvar, saj je čez kak mesec odšla tudi žena k svojim staršem v Friedrichshafen, in z njo tudi mali Gans, ki je Anu tedaj pokazal pot na podstrešje. In od tistega časa se nihče ni preselil tja, kar stranke niso doživele, odkar je stala hiša, in še posebej jim je šlo na živce, vsaj tistim, ki so vsak dan hodili mimo njegovega bivšega stanovanja, da zaradi slednjega dejstva ni bilo novega predpražnika in je zvita palica iz železa, ki si jo je dal napraviti in vbetonirati Gans, malo štrlela iz tal, in so se vanjo spotikali stanovalci, tako kot se je tale sestra, ki je šla po svojih službenih opravkih.

Stanovalce pa očitno ni motilo samo to, saj so se hitro navadili na to železno paličico, ki je malo štrlela iz tal, temveč predvsem to, da so vsi vedeli, kaj je, ker se nihče na novo ne preseli sem. Ponavadi je čakalo na tako stanovanje, ki ga je že pred vojno ali pa vsaj na začetku vojne dobil Gans, dvesto strank, saj so si vsi želeli plinske napeljave, kopalnice spet na plin, in še cele vrste udobij, ki so izvirala iz tega. Stopnišče ni bilo karsibodi, saj je bilo obloženo s keramičnimi ploščicami rumeno rjave barve in s pisanimi okusnimi in niti malo kičastimi vzorci. In že po stopnišču je lahko sklepal sleherni, ki je sem zašel tudi po naključju, kakšna stanovanja so bila. Toda stopnišče je bilo polno peska, od kar je odšla tudi poslednja hišnica že pred enim letom in tega, da se namesto nje že tedaj ni hotel nihče lotiti tega posla, ni nihče opazil takrat. Bilo je kar naprej polno peska, ki so ga prevračali iz loncev, kjer je bil pesek za primer požara pri bombnih napadih. Na vsakem oknu sta bila dva ogromna lonca polna peska in šele gospodična Maletsky je zagnala vik in krik, ko je bilo tega peska proti požarom ob bombnih napadih zmeraj manj. Kaj pa bo, če bo požar, kaj pa bo brez peska in s praznimi papirnatimi lonci, če bodo bombe letele z neba, je vzklikala gospodična Maletsky in ljudje so nazadnje ugotovili, da je gotovo to za kako rabo, če je po predpisih za bombne napade tukaj. In so hoteli nov predpisan pesek za take primere, pa ga ni bilo in potem so imeli cele dneve razprave, kako priti do peska, in ko te razprave niso nikamor pripeljale, ker predpisanega peska kratkomalo ni bilo nikjer več, se je nekdo spomnil, da bi lahko v te lonce naložili pesek iz peskovnika. In to seveda ni bil pravi pesek in, ker se to dogaja najbrž na vseh stopniščih, so se pozanimali tudi drugje in tam so jim pritrdili. In tako so sklenili, da bodo postavili zahtevo za spremembo predpisov. Tega pa seveda ni mogoče doseči v nobeni organizirani in visoko razviti industrijski državi. In tako so nekega dne nosili tale pesek po stopnicah in to je bilo ravno ta dan, kot sta prišli obe sestri z ambulantnim avtomobilom. Ker je bilo že mraz in je že zapadel sneg, so morali v peskovniku odkopati vrhnji sloj snega in izkopati zmrznjen pesek, ki je bil tudi nekoliko vlažen in so ga takega kar v kosih, razbitega v majhne kepe, polagali v papirnate lonce in sestra, ki je poznala problem predpisanega peska in pomanjkanja, je menila kar naglas, da se bo to pomladi kar stopilo, in bo vzel vrag še papirnate lonce, saj so iz papirja. Če bo tako dolgo trajalo, je nekdo zinil takole mimogrede in se že hotel skriti med zijala na stopnišču. Bo, je nekdo strastno pribil, bo trajalo in še kako dolgo bo . . .

in kdo je to rekel . . . in saj je vseeno, mislil je na to, da bomo hitro zmagali, zmagali, ker imamo V ena in tudi že V dve, ni tako mislil, mislil je drugače, kako pa veste, dragi gospod, da se misli tudi drugače, če sami ne mislite drugače. Drugače tega sploh ni mogoče vedeti in v trenutku je bila sestra vpletена v afero, ker je bila ona tista, ki je bolj iz jeze nad tisto železno paličico Ortsgruppenführerja Gansa na Ostfront rekla in izrekla zadnjo misel.

Kaj sem jaz mislil . . . drugače . . .

No, pomirite . . . se nič . . .

Zdaj se pa naj pomirim . . . jaz se nikoli ne bom pomiril . . . s tem . . .

Pa se dajte vendar . . . imam zoprno opravek . . .

Tako, zdaj se pa naj. Kdo pa ste? Ali veste, kdo sem jaz . . . Vi tega . . . no, kam pa greste, povejte vendar, kam greste . . . kaj imate tukaj sploh početi . . . paniko in tele reči, zato se vozite preoblečeni v sestro tukaj okoli . . . no prav . . . če pa ste res sestra, potem pa nečemu služite, da hodite okoli in imate največ priložnosti, da vznemirjate ljudi, in to v teh časih, ko moramo biti pazljivi, čim bolj zbrani, ko je pomemben sleherni naš korak, kam, kako stopimo, ali kaj izrečemo, da bo naša industrija . . . In da ne bo požara . . . in da bo . . . Vi . . . Vi, ja vi, kam pa tako hitro . . . zoprno . . . A tako? Tja greste . . . Ne, jaz ne grem . . . Ne morem, to je, žal, vaš poklic, drugič pa se ne vpletajte in raje hodite naravnost navzgor . . . do podstrešja . . . ne, jaz bi res ne mogel . . . ne . . .

In človek se je čisto umiril, tudi drugi so se, čeprav je bilo očitno, da so padale tukaj take besede, vendar ob dejstvu, da sta šli dve sestri na podstrešje, je vse ostalo nemo, molče in se nekaj časa niti premaknilo ni. Ljudje so se potem hipoma začeli truditi okoli papirnatih loncev za pesek, privali so se, kdo bo kaj napravil, vsak je hotel imeti čim več posla z lonci in skoraj bi bili drug drugega izrivali pri opravih z njimi, in ni se slišalo nič drugega kot prikrito govorjenje, a niti malo več o tistih rečeh, o katerih so se prepirali prej, temveč so padale le tehnične besede kot . . . jaz bom šel z loncem nazaj tja k peskovniku in naj gresta dva z menoj, ne, za vsak lonec po dva bo šlo bolj hitro, pa malo je treba paziti, da bo pesek suh, kako pa se naj pazi . . . malo ga je treba takole med rokami presejati, kot sem to jaz prej . . . Ja, seveda, mraz pa je, ampak vseeno je treba malo presejati . . . kako pa naj kepe, kar cele kose . . . In tako se je vse skupaj iz stopnišča prestavilo čisto podzavestno pred vrata na hiši Lehmburgerstrase 159, in to zaradi tega, da bi vsak nekako ušel tistemu, kar je počasi prihajalo navzdol.

Pred vrati se je vse to vleklo naprej, razlika je bila le ta, da nekako na isti način niso mogli čez cesto. Čeprav ni bilo veliko prometa, saj je bila to zima 1944 in je bilo po cestah vse bolj prazno, vendar pa je bilo jasno, da tu pa tam še s hreščočim glasom zavije okoli vogala tramvaj z vrčkom piva na stranici in s peno, ki leti na vse strani.

Klobčič se je v enem samem hipu, ne da bi kdorkoli rekel ali celo ukazal, razdelil na pol in stal brez besed tam, tako kot je kdo pač prej stal, preden sta prišli obe sestri z Natašo in jo vzeli v avtomobil rdečega križa, ki je čakal pred vrati. Nataša se je malo obotavljala, potem pogledala okoli in

zdelo se ji je, da stoji na drugi strani ceste nekaj hiš višje An in opazuje ta direndaj. Ni ga opazoval samo An, tudi Vodebova fanta sta gledala, kaj se bo izcimilo iz tega tam pred vrati, oprezovala sta tudi, kaj dela tam ambulantni voz, in bila sta razočarana nad koncem. Nobenega novega mrliča ni bilo, ki bi ga odpeljali enkrat za spremembo z rešilcem, namesto na saneh. Videla sta samo obotavljiv korak in pogled majhne Nataše, ki se je s sestrama nekako prerila skozi tisti klobčič. In, ko se je avto peljal okoli peskovnika, ker drugače ni mogel zaviti na drugo stran, je šel še nekaj časa zaradi tega ovinka počasi, tudi mimo Vodebovih fantov in Ana, ki so zdaj natančno videli, da sedi majhna Letonka Nataša sama, brez matere sredi obeh sester, malo starejše in precej mlade na sredi in da se ena od njiju sklanja k nji, tako da je An celo natančno videl, kako majhno Natašo to moti, ker ne more gledati skozi šipo in očitno je bilo, da bi to zelo rada, ampak ji zaklanja s svojo ogromno frizuro, ki je sicer gladka, in bi ne motila, ko bi ne sedela vrh nje čepica z rdečim križem. Ko je bil avtomobil skoraj mimo, ni pa še bil čisto, je dobil pospešek in hitro izginil na dolgi cesti, nekje tam, kjer se je začel podzemni prehod, pa ga je sploh zmanjkalo.

Direndaj pred hišo je trajal še nekaj časa, potem so se ljudje porazgubili, le še prav od večera je bilo mogoče videti, kako nosi gospodična Maletsky tiste papirnate lonce zdaj sem zdaj tja, in, ko je potem, ko je padel že prvi mrak, nekdo odprl okno, ji je samo zaklical:

»Ja, kaj pa počnete, saj boste vse pokvarili . . .«

Toda gospodična Maletsky preprosto ni hotela slišati te poniglave pripombe na svoj račun, saj je odrasel človek in vendar ve, kaj dela in je počela to reč s papirnatimi lonci kar naprej. Oni na oknu je zamahnil z roko in pomislil, da ji navsezadnje nič drugega ne preostane.

— — —

»Ja, kam pa naj bi še zdaj šla? Kamorkoli . . . saj je šele deset. Deset je čas, ko hodijo ljudje spat. Čas, ko so hodili, zdaj je to čisto drugače . . . Ti boš obiskala Ilse Wolf v Freibergu, potem boš pa že kaj, samo tam je drugače. Tam gredo pozno spat, delajo do petih, in potem začnejo zjutraj šele ob devetih. Kaj boš delala, če se boš zbudila ob štirih zjutraj, kot da bi bilo treba očetu Vincencu peljati in nakladati šoder, pa tega ne bo treba in boš čakala, da bo ura osem, in boš gledala štiri ure v zaveso. Hej, ali ti nisem dobro povedal . . . Nisi . . . kako da ne . . . ker se zmeraj ne pove dobro . . . Ob enajstih je čedno . . . Potem sem ga pa za pas . . . in najprej sem mu rekel . . . ti bom kredo v glavo . . . potem pa nič, pa nič, pa maš . . . to je drugače, ko odrasteš . . . čisto druga je . . . ti boš pa tako kot zdaj . . . in ne boš nikamor prirnil . . . Poserjem se na svobodo, na sistem . . . Kurc gleda krematorij, brez veze je . . . pa tale tvoja brigada . . . kaj pa boš s preslico? Pa s pravico . . . pa z revolucijo? pa z udarniškim? pa z zadrugo? pa z obvezno oddajo? pa z industrijo, pa s tehnologijo, pa s podzemno železnico, pa s prometnim vozлом, pa z bistrojem . . . pa s točkami za blago,

če lahko dobiš liter likerja... ali pa marmelado za palačinke, ali pa... Evgen Ferilga bo spekel palačinke, Sušnik jih zna obračati kar v zraku. Evgen, tudi ti ga serješ... kaj bo tale Jula, si čula... v rit jo nabriši... za toaletni papir, da bo preživela... A slišiš, preživela bo... Ali bo? Bo, a amen. Potem, ko bomo vse sezidali, vse nabrisali, vse okupirali... najprej preslico potem svobodo... in avtoriteto. Brez avtoritete še fuk ne gre... vedeti je treba, kdo jebe in kdo drži... In da veš, kakšna disciplina v krevetu... da ti veš... ali pa kar na pesku... na peskovniku... kar na papirnatih loncih za primer bombnih napadov. O ti, Jula, si čula iz Poberža. Da se fino namatraš... In potem greš v hosto in te zakoljejo ustaši... imaš fino, krasno rano... od popka pa do scanja... ne veš, kaj je... ali je scanje ali je kaj drugega, ko ti popek pogleda nekam navzgor kot na osmatračnici... Sušnik... kuzlo vrž dol... kar skoz lepenko... preveč stenic je... Kuzlo sem rekel... ne Jule... Julo pust gor... kako jo nucam, človek božji... še nikoli nisem nobene reči tako nugal kot Julo... še nikoli ti rečem... na primer med vojno... v žepu toaletni papir, na nebu avioni... jaz v peskovnik. Avion prvi krog... Tanderbolt... zemlja-zrak... Gerda... dva kosa... Bombe letijo... ranjen, počen... A veš... ne veš. Kurc, pa dežela, pa izgradnja, pa obnova.

In sem ga dokončno čez usta. Kaj pa sem vedel. Nič... pa tudi če bi... kaj bi bilo pol Mira... Nič ne bi bilo... Še danes ne bi bilo nič. A ti razumeš. Jaz nisem, zdaj pa... Zdaj mi je jasno vse... Svet je šel v franže, in potem ti takle plete iz tega topel pulover za zimo. In bolj plete iz teh franž za zimo, bolj je mraz, zraven pa vpije, svoboda, obnova, proizvodnja, tehnologija... Ja, človek, kadar se štrika iz sveta, ki je šel v franže, se ne predava o gospodu I. C. niti ne o Ketteju. Kaj pa naj se tem... Kdo... kaj... povej... No, pa ti povej.

Navsezadnje je bilo pa fino, pa rečeš ne.

Fino je bilo, a? Vsi pravijo, da ni bilo... men se pa zdi, da lažejo... Vsak dan je bilo drugače, vsak dan je koga ali kaj zmanjkalo, vsak dan je kdo ali kaj prišel po samem širnem nebu... Naravnost sem... v kolo-dvorsko restavracijo in... Pa Maja?

Ja, Maja... Vsak dan jo vidim. In veš še koga?

Koga?

Mizerita. Pa z Majo se ne pozdravljava več. Tako pač pride, mi je rekla, ko sem se ji nekoč opravičil, potem se pa spet ne pozdravljava, in zdaj pravim jaz...

Tako pač pride... In gre...

Zdaj pa že mir, ne vidite, da se pogovarjam z žensko. A nič ne vidite...

Gustl, mej pamet... ne deri se... nikoli je nisem maral... ona mene ne... Brez veze me je tolkla, ko so me še... in nehala me je, ko me niso več... Ampak zdaj je fina punca... Mej pamet, Gustl... tega pa ne do- volim... ne, ne boš mojega pira. Če kaj ne prenesem, ne prenesem, da

se kdo dotika mojega pira . . . Če se kdo dotakne moje hrane, mojega krožnika . . . ne, ti pravim . . . nič drugega . . . tega ne boš, prasec . . .

Ti si prasec.

Jaz?

Ti.

Kam pa zdaj?

In Mira je vstala. Sonce je bilo že zunaj. Peron je bil poln. Ljudje so prihajali s Kamničanom. Tedaj je še bil. Prihajali so tudi iz Domžal. Z njim je prišla tudi Ida, ki ga je motila samo zaradi tega, ker je imela malo zabrisane oči . . . Potem je pobegnila v Kanado. Štirikrat. Hodil je peš k njej iz Črnuč v Domžale. Čez nedeljo. Brat mu je pravil pozneje, da ji je umrl mož. Potem pa je hodila v Argentino, v Guatemalo. Tam so fantje. Stojijo v vrsti in kažejo, kar imajo. In izbrala si je, kar ji je bilo všeč. Taka fejest punca je . . . Ve, kaj je življenje.

Kam pa zdaj? je rekla Mira še enkrat.

A ne greš čez eno uro k Elsi Wolf v Freiberg?

»Ne da se mi še,« pravi Mira. »Navsezadnje je tukaj hec. Hec je takole celo noč poslušati tvoje grgranje, besede, besede . . . a ne . . . in moje . . . seveda . . . Sam šoder, pa je le hec. Ampak tale tvoj receptor. Saj kozla . . . Čisto druge reči mi pravi o svojem življenju. Čisto druge reči . . .

Ti se pa pretepaš. A imaš takoj samo batino? A za Gustlna. Tak je. Ja, pol pa tako, če je tak. A ti bi šel z mano? Jaz sem mislila, da je samo Gustl na konc. Po kaj pa? Videl svet? A ga že nisi. Istega . . . Ni isti? Ta ni isti. Ampak ga bom pustila tebi, ne gre z mano. Ne, nikoli. Kaj bo pa rekla Ilse Wolf. Kaj le. A si nor. Se spomniš . . . kaj je . . . bilo . . . ko . . .« je rekla Mira na koncu kot opravičilo.

An ji je odgovoril, da ne mara Gustlna, spomini so finejši, mehkejši, ko jih gledaš, imaš otožno dušo, taka fina otožnost, da ti zraste k srcu . . . In ti je lepo in potem potrebuješ samo še nekaj žalostnih ptičkov . . . Ne, Gustl . . . ne . . .

A pol greš sama? Mhmmm . . . Saj ne bi drugega kot pogledal . . .

— — —

Danes, februarja 1944, bo veliko zborovanje Winterhilfswerka, in ker vsak državljan Nemškega rajha ve, kako pomembna organizacija je Winterhilfswerk, naj se te manifestacije v tej ostri zimi zanesljivo udeleži. S seboj naj prinese rdečo kanglico Winterhilfswerka in vse značke, ki jih sicer prodaja zanj po cestah. S to akcijo bomo še bolj poudarili našo zavest o nujnosti totalnega boja s sovražniki vseh vrst, s klero boljševiki, s kozmopoliti, z židi in intelektualci, ki zmeraj služijo vsem sovražnim dejavnostim in niso nikoli enotni, ko je v nevarnosti naša ekonomija. Naša akcija zimske pomoči bo tudi najbolj uspešen odgovor vsem tistim, ki nas hočejo demoralizirati z bombami in z lažno zahodno propagando, češ da se naj vdamo Angloamerikancem, ker nas bodo sicer Rusi uničili. Kdo bo uničil naš

veliki nacionalnosocialistični pohod v zgodovino? Winterhilfswerk je samo ena od mnogih oblik, kako bomo dosegli naš cilj, vendar je eden glavnih oblik boja našega delavca za osvoboditev izpod angloameriškega klerokozmopolitskega jarma. Naš Adolf Hitler bo pokazal še poznim rodovom, kam pelje naša pot, vsi omahljivci, ki so seveda samo izjeme, pa škilijo mit einem Auge nach Moskau, mit anderen nach Berlin, kot je to dejal že leta 1941 Adolf Hitler v Mariboru in Untersteiermark.

Zborovanje bo na križišču Lehmurgerstrase in Kantstrase, govoril bo namestnik Gauleiterja Hankeja, Herr SS Standartenführer Maletsky, ki se je pravkar vrnil na Lehmurgerstrasse 195 iz Ostfronta.

gez. Otto Maletsky
nam. Gauleiterja.

Najprej je počila veja, potem pa se je preklalo drobno drevesce pod težo otrok, ki so splezali nanj, da bi sledili temu velikemu zborovanju. Tako je bilo zmeraj, vendar je kmalu po deseti uri postalo očito, da vsaj v tem kvartu nekako zmanjkujejo ljudje. Prva je bila gospodična Maletsky, saj se ji je vrnil brat iz Ostfronta in prinesel žalostno vest, da je njen vojak končno le žrtvoval svoje življenje za domovino, führerja in novo ekonomijo, kajti Maletsky je bil prepričan, da bo iz vseh teh žrtev zrasla nova ekonomija in se ni motil. Njene začetke je videl v poročilih iz KZ lagerjev, kjer so natanko stehali in preračunali, kaj se da dobiti od enega zapornika. En zapornik je veljal na dan 70 pfenigov, to je toliko, kot je veljala ena značka Winterhilfswerka in tako je bilo, kadar je deloval Winterhilfswerk ali na kratko WHW, vzdrževanje jetnikov zastonj, kar so naredili, je bilo zraven in se je nekako vračunalo tudi v škodo, ki so jo napravili, ker velikokrat niso bili večji poslu. Toda spričo vključitve WHH v ekonomijo naroda je bil čisti dobiček na primer 10 dekagramov las, ki so jih porabili za vse vrste tesnil namesto dragega in uvoženega kavčuka, potem skoraj petdeset dekagramov mila, ki je bilo rumene barve, vendar v resnici mnogo kvalitetnejše, kot pa vsa druga mila iz navadnega glicerina, potem kosti za umetna gnojila, ki jih je bilo skoraj približno vsaj en kg ali pa malo manj v prahu in še je našteval namestnik gauleiterja SS Standartenführer Otto Maletsky in njegova sestra je bila v črnem šlajerju, ker se je njenemu vojaku po osmih letih navsezadnje le uspelo žrtvovati za vse to, kar je malo prej naštel brat Maletsky, ki se je spoznal na stvari prihodnosti. »Vzorci imamo po vseh tovarnah, v Auschwitzu, Buchenwaldu, pa tudi tukaj blizu Breslaua se bi dalo kaj najti . . . in zato nas naj ne bo strah, tudi če začasno propademo.« To je povedal Maletsky najprej, ko se je zbralo nekaj več kot sto ljudi tam blizu peskovnika.

Preživeti je treba vse te naskoke, preživeti je treba in zavlačevati, da bomo videli in ohranili vsaj prve obrise in prvo podobo nove ekonomične prihodnosti in zaradi tega bo živel tretji rajh in Hitler toliko časa, dokler bo trajala evropska civilizacija, ki bo imela v svojih nedrjih še en nacional-socialističen izum. Naj živi Winterhilfswerk!

Množica je vzvalovala in zavpila, da naj zares živi Winterhilfswerk. Potem so vsi dvignili svoje rdeče kanglice, jih pomolili proti medlemu soncu, ki se je prav ta hip pokazalo na obzorju, kot da se hoče prikloniti tej manifestaciji človeške vztrajnosti in najbolj inteligenčnih organiziranih pridobitev. Sijalo je na rdeče kanglice in na stegnjene roke in tedaj se je oglasila sredi tega sončnega zimskega dopoldneva pesem iz vseh grl. Najprej je bila tiha, kot da je nekam potlačena, potem pa je zaorilo iz grl zmeraj več, zmeraj več človeške moči, zmeraj več volje do optimizma in do pozitivnih socialno kulturnih vrednot, zmeraj več radosti je bilo nad napori mater, ki so bile pripravljene te težke čase prebroditi z novimi zmagami svojih maternic, zmeraj več je bilo neslutene energije, ki je kar puhtela iz ljudi, saj se je naokoli kar talil sneg. Sprva počasi, potem pa zmeraj bolj očitno, najprej je izginil sneg tam, kjer je bilo nekoč drevesce z rdečimi jagodami, ki so imele okus po moki in ki jih je nekoč trgal An in zmeraj kako prgišče prihranil za majhno Natašo, ki je izginila nekega lepega dne v belem ambulantom avtomobilu v naročju dveh belo oblečenih sester.

Tam pod tistim zlomljenim drevescem je skopnel sneg najprej in potem se je zaradi izpuhtevajoče človeške energije, ki je že večno kljuboval vsem naravnim elementom in surovi naravni sili, talil najprej tja do peskovnika in od tam do pločnika potem pa do tramvajskih tračnic, kajti pesem je orila naprej. Brez prestanka, brez muke, brez konca . . .

»Wir werden weiter marschieren, wenn alles zusammen fählt, denn heute gehörte uns Deutschland und morgen die ganze Welt.«

Talilo se je med tramvajskimi tračnicami in zato ni imelo nobene zasluge sonce, temveč to puhtenje, ki je prihajalo iz človeških src, ki so se bila pripravljena žrtvovati za Winterhilfswerk, eni od osnovnih postavk bodoče industrije, bodočega novega sveta. Kaj če nazadnje kdo izgubi prasko na bojnem polju, če pa jo je sposoben dobiti kje drugje, to vojno . . .

»Wir werden weiter marschieren, wenn alles zusammen fählt, denn heute gehört uns Deutschland und morgen die ganze Welt.«

Proizvajali bomo vse, vse tisto, kar doslej nismo, pa smo kljub tem vrtničastim časom izumili. Proizvajali bomo detergente, proizvajali bomo smirkov nov papir, proizvajali bomo frižiderje, proizvajali bomo lifte, proizvajali bomo sintetiko, proizvajali bomo naravna človeška umetna gnojila, proizvajali bomo vago, ki bo zvagala cel univerzum, če ga dobro stisneš, ga je najbrž za kake pol kile. To ni noben uraden optimizem, to je resnica, to ni nobena propaganda dr. Josefa Goebellsa, temveč temeljna sociokulturna vrednota evropskega človeka od pamtiveka pa do najnovejših dni. Mongoli bodo pa še naprej škilasti. Zamorci še naprej po vejah brez kožuhov, homoseksualci prepovedani, lesbijke preganjane, cipe v porastu, intelektualci debeli kot pujski od nonkonformizma in literature, z brki in mustačami in z različnimi pokopališči pluralizma, tej največji nevarnosti novega evropskega ekonomskega obdobja. En človek, pol misli, vsi ljudje.

Potem so se razvrstili v četverorede, gospodična Maletsky sploh ni več jokala, bila je pripravljena na vse žrtve, optimizem in človeška nepremag-

ljivost sta jo premagali dokončno. Tako se je godilo tudi šivilji Dragici, Kotolenku, ki sta prej še, pred tem zborovanjem WHW, s strahom pričakovala, kdaj bodo planile ruske katjuše tudi v ta del mesta, zdaj pa sta videla pred seboj spet prihodnost in sta se nehala sekirati zaradi tega, ker sta podpisala Volksdeutsch. Navsezadnje zmaga zmeraj prihodnost, navsezadnje je zmeraj v dosegu roke, samo dlan je treba nastaviti in prejemati, kar človeku ponudi jutri. In potem so vrsta za vrsto krenili od peskovnika navzgor po Lehmburgerstrase in vmes kdaj pa kdaj zapeli, na primer Deutschland deine Sterne, ali pa »Wenn ik kumm, wenn ik kumm, wenn i widar, widar kumm...« Navsezadnje je gospodična Maletsky dvignila rdečo kanglico, kjer je pisalo Winterhilfswerk s črnimi črkami na beli podlagi, tako da je bilo kot nacionalsocialistična zastava, in zavpila:

»Naj živi WHW!« in potem so do tistega podzemnega prehoda skandirali, naj živi WHW, WHW, WHW, WHW, WHW, WHW, WHW...

in vems WIN... TER... HILFS... WERK... WIN... TER... HILFS... WERK... WIN... do konca, dokler se niso morali obrniti, ker so bile tam čez cesto postavljene barikade. In tedaj so zdrsnile mimo manifestacije sani, in na njih je bila bela rjuha, kot je to bilo že dva meseca v navadi. In tedaj se je manifestacija grozeče bližala tej kapitulaciji, tej neveri v življenje, temu posimizmu, temu kriticizmu, negaciji vsega obstoječega nedialektičnim zaključkom, pomanjkanju filozofskega odnosa do vsega živega, pomanjkanju zdravja, tistega osnovnega zdravja, ki preživi vsako napredno in progresivno levo gibanje, prav tedaj, ko je na bojnem polju, na Ostfront ali pa pod porušenimi tovarnami materialno premagano, ni pa idejno. Idejno pa ni. Glejte mladinskega vodjo Baldurja von Schiracha. Šel je na čelu omladincev, pimfov in Jungzugsführerjev proti angloamerikancem, pa je hrabro padel, drugi pa, ki so imeli v sebi kal razkroja, so se seveda dali ujeti, in so jim porezali hlače do jaje in jih poslali domov, da jih naše matere v kratkih hlačah sploh niso prepoznale. Kal razkroja pa so zmedene intelektualne percepcije, ki mečejo v en koš vse zamorce in vse Francoze, kar ne prenesejo niti Francozi sami.

Manifestacija WHW je nevarno in grozeče obstala. Pred človekom, ki je vlekel sani, in ki mu je že zdavnaj pošel pogum, da bi bolj hitro kamorkoli potegnil, v katerokoli smer. Ni bilo nikakega vetra, da bi malo zaposllil z zmrznjenim obrazom to navdušeno manifestacijo, da bi ji nekako napravil majhen šiv, majhno razpoko, in človek pred sanmi se je počasi začel zavedati grozeče nevarnosti, ki je resda puhtela iz te enotnosti, korakajoče v sedanost in prihodnost. Ta enotnost je grozila celo njegovemu mrliču, kaj šele njemu, ki je vseeno želel navsezadnje dočakati naraven konec vsega živega. In, ko mu je že šlo za glavo, saj je že s svojo prisotnostjo in z mrličem na saneh rušil obstoječo enotnost misli, dejanj, akcije, je gospodična Maletsky zagledala na rjuhi, ki je bila prekrita čez truplo, napis z velikimi črnimi črkami:

»Es war nicht das Selbstmord, der Mann ist gefroren«. Ni bil samomor, moč je zmrznil.«

In manifestacija je obstala, sani so zdrsnile mimo neslišno in človek si je rešil glavo. Še isti popoldan je bil na vseh saneh, ki so bile prekrte z belimi rjuhami, napis: ES WAR NICHT SELBSTMORD, DER MENSCH IST GEFROREN, in ta napis je bil še kak teden, dokler ni vdrla v mesto prezgodnja pomlad. Manifestacija je krenila naprej in Otto se je oddahnil, ker ni bilo ničesar načetega, saj kam pa bi prišli, ko bi se reči načenjale že takoj na začetku. Oh ta Winterhilfswerk, z značkami, z majhnimi kukačicami, z Rumpelstilzchenom, z Rotkäppchen, s Schneewitchen, z Dornröschen, s Froschkönigom, z Andreas Hoferjem iz Tirolov in iz Mantove, z Rübenzachlom, z Wilhelm Tellom, z Nibelungi in s Friederichom Der Grosse, vse to je imela Dragica doma, povsod, in vsaka taka značka je stala 70 pfenigov, kot je prej pravilno povedal Otto Maletsky, brat nesrečne gospodične, ki ji je šla nora Letonka tako na živce, da je prijavila še majhno Natašo in so jo odpeljali. Kotolenku pa je manjkala samo Dornröschen in ker je bil strasten zbiralec značk, saj je s svojimi urami zaslužil kar precej, je sklenil, da bo kupil Dornröschen, če reči sploh niso žalostne. Zakaj bi človek ne živel od danes naprej, tako kot je do zime 1944? Zakaj le ne. Saj je Dragica tudi vsa sijoča v tem sprevodu. Ko bi se njej kaj zgodilo, potem bi morda prenehal zbirati značke, vendar pa je vprašanje, če res ne bi. Tudi ob takih rečeh ni vredno obupovati, saj ljudje prihajamo in izginjamo iz enega gibanja v drugem. Iz ene proizvodnje v drugo. In če je ena ura zanič, je on, Kotolenko, še nikoli ni čisto preč vrgel. Uporaben je bil vsaj feder, srce ure. In tudi tedaj, ko se je prehladil na betonu, ni obupal. Noga se mu je zvila, toda s palico je potem šlo skozi življenje, zdaj bolj, zdaj malo manj veselo. In navsezadnje, kaj bi sploh mislil po strani, ko pa vse okoli njega drhti v energičnem zanosu. Še An, ki je rojen skeptik, kakor je govorila o njem Dragica, se je ustavil blizu vhodnih vrat v lager 10 in opazuje ta sprevod. Gleda ga. In vidi Kotolenka, kako premika palico, veliko, debelo palico zlagoma in lovi korak s skupino. In navsezadnje ga zmeraj ujame, ali pa ga ujame še celo prej, saj se zaveda, da je pravzaprav nekakšna pomanjkljivost tega sprevoda, in rezultat te pomanjkljivosti so bile tudi tiste stranske misli, ki jih je imel prej, in se je nekako energija vseh ljudi, ki so enotni v tem sprevodu, vsaj malo krhala, ko se že ni razbila. Ko je Kotolenko spet malo prehitro ujel korak, je imel spet odmor in malo časa, da je pogledal proti Anu, toda pred lagerjem 10 ni bilo nikogar. In ob naslednjem koraku, ki ga je Kotolenko že spet prezgodaj ujel in je moral takoj napraviti korekturo, da ne bi bil pomanjkljivost tega sprevoda, ga je zagledal pravzaprav pred Natašino hišo. Tam, kjer je še pred enim tednom hodila Nataša s kanglico po mleko prav v tem času in prinesla od gospe Hanke četrt litra posnetega mleka. Drugega ni bilo več. In An je tam stal pred vrati in Kotolenku se je zdelo, da se preveč spušča spet v te stranske misli, spričo enotnosti, EINHEIT, ki je do konca obvladala tale sprevod, in take stranske misli, ki so ga obletavale kar naprej, čisto po nepotrebem, so bile spričo vedno večje Einheit der Aktion und Energie, nevarne Kotolenku, kolikor bo še mislil po raznih stranskih

tirih, kajti gospodična Maletsky je že postala pozorna, in to je opazil Kotolenko tedaj, ko je pravzaprav ona hkrati a malo prezgodaj, tako kot on sam, ujela korak sprevoda, malo prezgodaj in malo naprej, to je bilo nevidno signaliziranje neenotnosti, pomanjkanje skupne energije, pomanjkanje skupne vtiritve te energije in tako nevidno signaliziranje zmeraj povzroči proti akcijo in ta je, da se nenadoma zruši vsa napetost, ki je znotraj kroga ali pa četverostopa, na tisto točko, od koder prihajajo neprestano drugačni signali, z drugačno šifro, s stranskimi mislimi . . . In tedaj useka kot strela in uniči vse . . . tako kot če bi Kotolenku razklala strela na pol palico, ali pa jo celo zažgala. Prisilil se je, da je nehal gledati Ana pred Natašinimi nekdanjimi vrati, prisilil se je, da je nehal misliti na tisti bolniški beli avtomobil, v katerem je v naročju dveh v belo oblečenih sester nemškega rdečega križa izginila Nataša.

In ko so se že hoteli obrniti, je pridrsal s kiblo na koleščkih bradač, ki ga je Jurkas srečeval v tistem podzemnem hodniku. Kibla je škripala na koleščkih in to škripanje je bolj in bolj opozarjalo na bradatega in razcapanega Žida, navsezadnje takrat Jurkas niti opazil ni rumene, s črnimi črtami prekrizane zvezde, zdaj pa jo je lahko vsak, pod tistimi oguljenimi krpami, ki jih še sešiti ni bilo mogoče.

Cela prva vrsta se je v trenutku iztrgala iz četveroreda. Planila je po Židu, prevrnila najprej kiblo, potem pa starca in začela starca obdelovati z rdečimi kanglicami Winterhilfswerka. To je bilo v prvi sekundi, čez eno minuto se je trlo ljudi nad tisto gmoto in vsak je zamahoval, kjer se je le dalo in to tako sunkovito, s tako energijo, s tako močjo, s tako zavzetostjo, kot se le da. Železo je padalo po glavi, po bradi, po rokah, po prsnem košu, povsod, in nazadnje sploh ni bilo ničesar videti več razen kible na koleščkih, ki pa je bila od rdečih kanglic čisto udrt, pločevina se je zvijala pod njo še potem, ko je zadnje brco nekam, kjer bi morala biti čeljust, dal tej odrasli svinjski človeški gmoti še An, ki je tako popadel odraslo mrho, ki kljub cunjam ni bila nič drugega kot odrasla mrha, nič drugega, kot so že vsi drugi, pa naj imajo gladke blond lase, belo uniformo, pa naj pridejo peš sem na peskovnik, tja pred Natašina vrata ali pa se naj pripeljejo v kamionu.

Sonce je sijalo prav do tričetrt na pet, zborovanje je že zdavnaj zamrlo in spet se je začelo obstreljevanje ruskih topov, tako kot vsako popoldne ob tem času.

— — —

Potem so kamioni nekega dne nehali voziti skozi vas in oče Vincenc je vedel, da so postrgali z njegovih nekdanjih njiv vse do zadnjega kamna in da bojo začeli razstreljevati ali pa bojo povrh strgali šoder naprej pri sosedu. Denarja ni, bi rekel oni iz OLO. Mehanizacije ni, bi dodal . . . Šoder pa je kar na vrhu, tik pod prstjo. Potrebujejo prst, še bolj pa bi jim prav prišel šoder, saj delajo zdaj že drugo halo, tam čez Savo, pa tudi trasa skozi Krakovske hoste in skozi njegove njive je že narejena.

Mešardova je molčala, vedela in videla je vse. Oče Vincenc je tudi molčal, le včasih se mu je iztrgal kakšen kršen duš. Potem so nekega dne le prišli zaradi menze. Bilo jih je več in oče Vincenc jih je počakal pri vratih na gank. Nikamor. Tukaj ne bo nobenega lagerja, kot to mislite, rajši spustim hišo v zrak. Odrinili so ga, toda na silo. V rokah je imel oče Vincenc zares sekiro. Zvili so mu najprej roke na hrbtu, ga odpeljali v sobo in postavili miličnika pred vrata. Vsaj za kak teden. In tedaj se je raznesla vest po Krškem polju, da gre oče Vincenc v bolnico. In res se je nekega jutra pojavil rešilec in tedaj je lahko videla cela vas, da oče Vincenc od tistega dne, ko so mu zvili roke na hrbtu, ni napravil več sam koraka.

V bolnici so mu odrezali nogo in čez dva meseca je bil oče Vincenc doma. V gostilni je bila menza, toda oče Vincenc prve dni ni govoril z nikomer, potem pa mu je Mešarda rekla, da ne more več kuhati. Tudi njo je zvilo življenje po vseh teh krajih, je rekla. Ne more in ne more, čeprav bo ob svoj kofe in tako naprej. In oče Vincenc je rekel, da bo že kako, kofe pa bo dobivala naprej. V testament bo zapisal, da je treba dajati stari Mešardi toliko in toliko cukra in toliko in toliko kofeta do smrti, zato bo poskrbel tisti, ki bo dobil vse to, kar je še ostalo. Saj skoraj ni nič več. Ni konjev, ni krave, ni volov, ampak za kofe in za cukar za staro Mešardo pa bo do njene smrti dovolj. In ko je oče Vincenc urejal svojo dokumentacijo, je to zapisal zraven in še advokat je bil zraven.

Potem so mu v skodeli nosili hrano iz menze. Gor v njegovo sobo, in oče Vincenc je dobil spet malo apetita in je spet jedel. In čez kak mesec je spet hodil pred ledenico na sonce. Kuharica, ki je z najstarejšo Minko hodila skupaj na gospodinjski tečaj na Grm pri Šmihelu, je skrbela zanj in kadar je prišla po stopnicah, mu je zmeraj povedala, kaj je novega v okolici. Oče Vincenc ni bral časopisov, teh laži, prav ravno tako ni maral radia in tako mu je upravnica povedala, da je umrla Irma.

Tedaj se je oče Vincenc spet malo zamislil in potem rekel, da mogoče ni imel prav, ko je ni pustil nikoli več v svojo hišo, pa čeprav so bili sosedje. To ji je dal vedeti in dal ji je vedeti, da nima nič proti njej, ampak da je vse tako, da drugače ni mogoče ravnati. In da zaradi tega ne sme biti zamere, če pa je, pa naj bo. Oče Vincenc ne preklicuje svojih odločitev kar tako.

On je pobegnil iz Nemčije in visel na bangarju dva dni. Lado je padel pri Dobovi leta 1944, Vinko pri Madridu in zaradi tega Irma nikoli ne bi smela, tako kot je, prestopiti praga njegove hiše, ki ni bila nikoli njena. Irma je edina ostala tukaj, ko so Kočevarji pobegnili in, ko se je njeno ljudstvo razteplo po Evropi in od očeta Wolfa in matere ni dobila nikoli več nobenega glasu. Malo prej, ko je že vedela, da je z njo konec, je že enkrat prišla na prag Vincencove hiše, kjer je zadnjič videla svoje, ko so bežali, pa se ni upala naprej in je odšla. Mešarda je to povedala očetu Vincencu, povedala mu je tudi, da jo jemlje tuberkuloza in Vincenc je rekel, da jo jemlje nekaj drugega. Nekaj, kar ni videti. In tedaj je prvič pomislil, da ni storil prav, ko ji je dal vedeti, da nima v njegovi hiši kaj. Potem pa

je rekel sam pri sebi, da je! Kriv...? Nektiv? Neumnost. Ne gre za te tehantove izmišljotine, ne gre za izmišljotine vseh tehantov in sodnikov Erženov o krivdi, nekrivdi. Krivde ni. To ve oče Vincenc že dolgo. Toda prav tako dolgo ve oče Vincenc na primer, da ne more ljubiti ženske, če si jo z ledenico, šodrom iz pruha in pogoltnostjo prezgodaj spravil v grob. In da potem, pravzaprav nikoli več ne moreš prav ljubiti ženske. Ker je nimaš več. Tako je to na tem svetu. So ljudje, ki še groba ne dobijo. In vsakemu se kaj zgodi. Tudi oče Vincenc je na stara leta pri tem, kakor je bil tedaj, ko je šel na Dunaj. In navsezadnje je celo ob nogo, navsezadnje pa bo tudi umrl. In tepec bi bil, ko bi spraševal, ali je kaj kriv. Živel je, kakor je najbolje znal, in ni znal ravno slabo. In navsezadnje je to kar zadovoljstvo, tukaj na soncu pred ledenico.

In Mešarda se je pri tem spomnila na besede tehanta Štruklja, pa tudi drugih ljudi, ki so govorili prikrito, da je oče Vincenc iz samega pekla, ker v nič ne verjame, še v partijo ne, je rekel takrat tehant Štrukelj. Človek mora verjeti, vsaj v partijo ali kaj takega. Oče Vincenc pa je slabši od komunistov. In zato tehant Štrukelj svetuje Mešardi, da ne hodi več k očetu Vincencu. Njegovo krivdo bo delila z njim. Mešarda pa je rekla, da ji je zapisal kofe in cukor do smrti. Edini, ki ji je kdaj kaj dal ali pa zapisal. In tehant je rekel, da so dandanašnji ljudje taki, da prodajo vse, za ščepec sladkorja. Boga, devico Marijo in vso vero.

Cesta je rasla in po vaseh okoli Krškega je odmevala povsod pesem mladinskih brigad in cele dneve je med razstreljevanjem skal in pokanjem, hrumenjem strojev in motorjev odmevalo iz grl brigadirjev:

»Za koga? Za Tita! Za koga? Za partijo!«

Vmes pa je tehant Štrukelj bral tako imenovano pastirsko pismo, ki so ga napisali vsi jugoslovanski škofje in so v njem trdili, da je ta diktatura slaba, da proletariat vlada tako, kot vlada proletariat, proti Cerkvi in cerkveni svobodi. Tehant Štrukelj je bral in jecal zraven in stokal. Na OLO so mu rekli, da naj ga ne bere. Toda tehant Štrukelj je navsezadnje po treh neprespanih dneh vendarle bral, saj je mislil, da se navsezadnje mora nekaj obrniti, saj kralj Peter čaka v Egiptu z vojsko že nad tri leta in ga samo Angloamerikanci ne spustijo osvobodit Krško polje. Toda nekega dne bo vsega dovolj in bojo Angloamerikanci sklenili, da pojde kralj Peter nad Krško polje in zasede vse komunikacije in zato je po treh dneh sklenil, da bo vseeno bral, čeprav so mu rekli, da potem ne bo veselice za sveto 'Ano. Ljudje so poslušali pastirsko pismo in ga niti niso prav razumeli, ker ga je za vsak primer tehant Štrukelj vseeno prav nerazumljivo zjecljal, za vsak primer, če kralja Petra vseeno ne bo iz Kaira.

Ko je Mešarda vse do podrobnosti razložila očetu Vincencu, je oče Vincenc rekel, da bi bilo veliko bolje, če bi si tehant Štrukelj enkrat opral svoj zamaščen in svinjski proštovski talar, da ne bi tako zasmrdelo po švicu, kadar gre mimo ledenice, tako da si mora oče Vincenc z robcem zatisniti nos. Umazanec je, povsod, kar zadeva obleke in vsega drugega.

Oče Vincenc ni pozabil, kako je tehant Štrukelj napravil vse za slovenski narod, ko je s pijanduro Mizeritom pobegnil iz Rajhenburga in ga povrh še od strahu in pijanosti na kamionu poscal. Čeprav je vedel, da bo lahko že v Rajhenburgu ušel. Potem pa je pisal pismo za pismom v lagerje in medtem, ko so Ladota zaklali, je on lagal ljudem, kako se grejo v Ljubljani slovensko vojsko, on in škof Rožman, in da je ta oblast mešetarska, ker mu ne zapre takoj njegovega svinjskega gobca. In ko bo prišel spet tisti z OLO, mu bo oče Vincenc povedal, da je navaden mešetar, ker mešetari s truplom njegovega zaklanega sina, kar je jasno, saj prebirajo po novi državi tale pastirska pisma in oče Vincenc je imel že kot otrok prav, ko je rekel katehetu na vprašanje, koliko bogov, da jih je veliko, na vsakem razpotju je eden, je tedaj rekel. In oče Vincenc zdaj ve, da se da čez vsa ta razpotja priti, ne da bi tam človek rabil te lesene bogce. Vseh sort, tudi tega ne, ki si ga je tale človek iz OLO postavil v oltar. Nobenega.

Mešarda se je ustrašila in dobesedno najprej pobegnila domov, potem pa je kar zbolela. Veselica svete Ane je bila vseeno, mogoče zaradi tega, ker je tehant Štrukelj tako kot zmeraj v svojem življenju zjecljal tisto pastirsko pismo. Oče Vincenc zaradi hrupa do dveh zjutraj ni zaspal, čeprav je imel zelo dober spanec in zato je pri medli luči še enkrat pregledoval svoje dokumente in jih urejal. Vsakega na svoje mesto, kot so bili dnevi v njegovem življenju. Zdaj jih je videl izluščene in pred seboj, in potem je zaprl staro, veliko mapo, staro kako stoletje ali pa še več, kamor so še njegov oče in očeta oče spravljali svoje dni.

Potem se je spet raznesla po celem Krškem polju vest, da umira oče Vincenc, in to tokrat zares. Ja, tokrat umira zares, ne tako kot tedaj, ko so mu pred enim letom odrezali nogo. In ženske so povedale, da je izjavil sam primarij, da gre bolezen nezdržema naprej, in ko ga je oče Vincenc spraševal, ali bo še živel, če mu odrežejo še drugo nogo, je primarij rekel, da se bo to šele videlo. In če si je ne bom, bom umrl? Tudi to se bo šele videlo, če si je ne boste dali. Potem pa jo odrežite, da se bo videlo, je rekel oče Vincenc in šel spet v bolnico. Edino, kar je na tem svetu zagvišno, je smrt, je rekel oče Vincenc, in tisto, kar je bilo in kar je bilo, je bilo tolikšno, da bi še enkrat živel, enkrat ali pa dvakrat, ali pa tolikokrat, kolikor bi se dalo. Še enkrat bi šel na banger, še enkrat v Straflager, še enkrat bi začel najprej z enim, potem pa z drugim pruhom, še enkrat si bi zato dal odrezati nogo, drugo nogo. Toliko je vsega tega.

Tako mu lahko odrežejo najprej eno, potem pa še drugo nogo, in kaj pa potem še ostane, so pravile ženske. En sam martr, in to za prazen nič, so govorile ženske. In tako je gotovo pred vrati sama smrt očeta Vincenca, so pravile ženske in sam martr, za nič. Nazadnje pa se tudi nič ne ve, kaj je komu zapustil. Kaj bo komu zapustil, saj je skedenj še zmeraj največji v vasi, pa gostilna tam kjer je menza, je še zmeraj njegova, pa ledenica, pa mesarija, pa vrt, pa oreh, pa vse tja gor do leskove meje, kjer so izkopali ves šoder.

Tisto noč, ko je bila veselica svete Ane, je oče Vincenc tudi to reč premislil. Če kaj zapusti svojim, Mariji in njenim otrokom, Anu in Teji, Žiberni in njegovim nečakom in vnukom, Ljudmili, ki pravi, da je njegova, pa on ne ve od kdaj, poštarju in filatelistu in njegovi ženi, potem se bojo tukaj na dvorišču stepli do krvi in se sovražili do konca svojih dni. In to za figo, saj nobeden od njih ne rabi nič od tega, nič od hiše, nič od vrta, nič od skednja . . . In zato je oče Vincenc premislil, da nobenemu ne bo dal nič. In potem so babe začele govoriti, da je oče Vincenc poklical po veselici svete Ane advokata iz Krškega in vse zapisal vaški gasilski četi. Pod pogojem, da kupijo novo gasilno brizgalno, zadnji model, ker drugače bo gasilska četa propadla, saj je Vodeb, poveljnik, že star in ne more dobiti novega namestnika, ker je gasilna brizgalna že iz leta 1922.

Vse to, kar bo ostalo od njegove kmetije, ki je pravzaprav skoraj ni več, naj dobi gasilska četa pod pogojem, da bo kupila dve cevi, in da bo skrbela za veselice še naprej in za vse, kar je treba, tudi za pevski zbor in zato, da možakarji ne bojo govorili od jutra samo od dela in žensk.

To so govorile babe, toda nihče ni vedel, ali je res ali ne, toda ne glede na to, so pridrli takoj vsi njegovi, njegova žlahta iz vseh strani sveta in zasedli za nekaj časa prazno hišo očeta Vincenca. Oče Vincenc je nekaj časa to gledal, potem pa je vprašal Marijo, kje ima Ana in Miro? Marija ni vedela, kje sta An in Mira. Potem je rekel oče Vincenc, da bo poslal telegram. Nazadnje je povedala Marija, da se je An čisto izgubil. Oče Vincenc pa je rekel, da ve, da je bral Mirino pismo, ki ga Jošk ni nikoli dobil. In da ve, da An ni maral na pogreb Joška, tako kot se je nekoč zaklel, da ne bo šel. In zato ga rabim, naravnost Ana in nobenega drugega. In oče Vincenc je rekel, da ga je treba iskati. Če ima priti, bo prišel, tako je to na svetu. Marija pa je rekla, da se je tako zgubil po ljubljanskih in drugih beznicah in bogvedi kje še, da ga sploh ni mogoče najti, saj ga Teja ne najde več. Saj ravno zato, je rekel oče Vincenc. Ravno zato. In potem je dobesedno izpraznil svojo hišo.

Še prej pa je oče Vincenc rekel, da nima pojma, zakaj govori celo Krško polje o njegovi smrti, ker ni nič drugega kot to, da bo šel na eno operacijo k primariju Bogataju . . . in zato ne ve, zakaj so tako navalili na njegovo hišo kot kobilice, še preden se polje posuši.

Ko so že vsi odšli, je prišla še Ljudmila, velika, močna ženska in mu rekla, da en ali pa dva milijona za vse skupaj. Če je prav, je prav, če ne ne. Nazadnje pa ga bo koštal pogreb ravno toliko. Dober pogreb je drag.

In oče Vincenc je rekel, da pogreba ne bo. Pravzaprav takega ne, kot ga imajo v mislih ljudje in da ne da za noben milijon nič. In na koncu je izginila še Ljudmila in tedaj se je spomnil oče Vincenc, od kdaj je Ljudmila.

Ko so vsi šli, je sedel za mizo in s tistimi svojimi jasnimi in pokončnimi črkami napisal pismo za Ana in za Miro. Pravzaprav je bilo to pismo za Ana, ampak tudi Mira ga lahko vidi.

»Dolgo sem mislil, nazadnje sem premislil, da imam samo tebi nekaj za napisati. Pišem ti nekaj reči, in sicer, da boš ti poskrbel, da bo moj pogreb

tak, kakršnega hočem jaz ne pa ljudje. Za tebe sem slišal, da si zgubljen. Za tebe sem slišal, da si klatež in da ne delaš nič takega, kot dela večina ljudi. Da postavaš, kot pravimo kmečki ljudje. Mislim, da vem, zakaj si zgubljen, mislim, da vem, zakaj si klatež, mislim, da vem, zakaj ne delaš nič takega kot večina ljudi, zakaj postavaš, kot pravijo kmetje.

Prišli bojo časi, kot so bili. Takrat ne vem, če bo sploh še kdo . . . , ne vem, če sploh kaj bo. Mogoče ne bo čisto nič. In zato, če misliš kaj narediti, naredi, kar misliš, pa naj bo, kakor že bo. Jaz bom kmalu umrl, ampak nikoli nisem pozabil napraviti, kar sem mislil. In če hočeš biti zgubljen, bodi. In zato mislim, da me boš ti pokopal tako, kot želim jaz, in ne ljudje.

Oče Vincenc

Za pogrebom sta šla samo An in Mira. Štirje moški so potem, ko je Mira umila ostanke trupla očeta Vincenca, brez obeh nog, oblekla v gmašni gvant, kot je želel oče Vincenc in položila v krsto rjavo prstene barve. Oče Vincenc je želel tudi, da razen tega v krsti in na njej ni nič. Nobenega križa, nobenega venca, nič. Gladka naj bo, zunaj in znotraj in rjavo prstene barve kot zemlja. In pokoplje naj ga brez vsakega spreveda ob šestih zjutraj na tistem delu pokopališča, kjer je tehant pokopaval samomorilce, nezakonske matere in otroke, obešence in vse druge nekrščene ljudi. Na neblagoslovljeni zemlji, tam naj kupi kos zemlje, in ko ga bosta z Anom pokopala, naj zravnata gomilo, da se ne bo videlo nič. Tudi nobenega križa noče, nobenega napisa, samo malo trave naj raste. Tak naj bo grob, da ne bi komu kdaj kaj drugega padlo na pamet.

Grobar je prejšnji večer skopal jamo, ni želel niti videti, kako bojo pokopali očeta Vincenca, saj je bilo vse zoper človeške in krščanske navade. Vso noč je lilo in ko so krsto spustili v jamo, jo je voda zalila takoj. Moški, ki so jo nosili, so pri priči odšli, ko jim je An dal tiste dinarje, ki so jih zaslužili. Potem sta skupaj z Miro zasula z zemljo jamo in zravnala gomilo, kot je želel oče Vincenc. Ko sta odhajala, je še zmeraj lilo. Bila sta mokra do kože in šla sta naravnost na kolodvor in Mira še od daleč ni pogledala svoje in očetove rojstne hiše.

Dolgo sta hodila do kolodvora, tam sta sedla na vlak in se odpeljala v Ljubljano. In najprej sta pristala v kolodvorski restavraciji. Najprej sta jedla, to je bilo edino, kar je spominjalo na navade pogrebcev. Toda še to ne bi, če ne bi bila lačna. Potem sta čakala, da bo minil čas do odhoda Mirinega vlaka za Nemčijo. In potem sta se spomnila zadnjega srečanja pri Figovcu pred desetimi leti, ko so cel mesec točili po ljubljanskih lokalih plzensko pivo. In sta ga pila skoraj noč in dan tudi ona dva. In zato ga je hotel An naročiti tudi zdaj, takrat jima je bilo plzensko pivo všeč. Toda natakarkar ni imel niti pojma o tem. Potem sta naročila tistega, ki je pač bil. Najprej sta popila vsak eno steklenico, potem pa še več. In nazadnje je bilo samo še pol ure do odhoda njenega vlaka, pol ure pred deseto zvečer. In tedaj se je Mira premislila in rekla, da ima vlakov, kolikor hoče, tja do naslednjih dni. Potem je An predlagal, da se preselita s kolodvorske restavracije kam drugam. In

sta šla v mesto. Najprej sta prišla do Šestice, toda čez eno uro so že zapirali Šestico in natakari Milan, ki ga je An poznal iz drugih lokalov, ju je prizanesljivo odslovil. Iz Šestice sta odšla proti Evropi, v Evropi sta takoj začutila napeto ozračje. An zadnje čase ni zahajal sem in ni vedel, kaj bi s tem napetim ozračjem. Pri sebi je imel Vincencevo pismo in ta napetost, ki je vladala pri vseh teh omizjih, ni imela z njim, z očetom Vincencem, z Anom in z vsemi rečmi nič več skupnega. Najbrž nikoli ni imela kaj skupnega. Kot da je zašel med maratonce, ki so tekali nekaj časa kot norci, vsako leto svojih 42 kilometrov in nazadnje crknili na tej tekmovalni stezi. Nikogar ni spoznal, kot da je zašel v čisto pomoto, le stara natakarica je mirno, kot da se je vse to sploh ne tiče, nosila svoje konjake in viskije na pladnju. In svoja majhna piva Tivoli. Miri in Anu pa je stregla tako, kot da ne sodita sem. In zato sta se otrešla tega vzdušja šele, ko sta se začela pogovarjati o Jošku, ki mu je od vsega tega in podobnega ostalo le tričetrt želodca in je navsezadnje umrl. Tako, da je pustil na skoraj praznem listu papirja le nekaj besed. Imel sem ženo, ki . . . in tako naprej, in potem spet . . . imel sem sina, ki . . . in tako naprej . . . Ni za brati, je rekla Mira. Nisem bral, je rekel An. Potem sta se po mili volji prav do enih zvečer pogovarjala o Zokšku, o Nataši, o gospodični Maletsky, o Dieterju, o Wolfu, o Else Wolf, o Bizjaku, o Oldcvergu, o Jegoru, o Vodebovih fantih, o Anici Butara, o Robiču, o Letonki Nataši . . . o Mizeritu, o Teji . . . in šele tukaj se je An malo ustavil in rekel, kako je pravzaprav to, da reči izginejo za zmeraj, kot jih nikoli ne bi bilo. Brez žalosti, brez senc, tako približno kot oče Vincenc brez križa in brez česarkoli pod zravnano zemljo. O Teji že deset let ne ve nič. Ko je ugotovila, da je zgubljen, ni dala od sebe več glasu. In do danes se ves čas niti ni spomnil na njo, pač pa na Natašo. Toda Nataša . . . nič bi ji ne pomagalo, ne njej ne njemu, ko bi mu napisala kako razglednico, kako pismo ali kaj takega, ker jo je razumel samo, kadar jo je gledal. Kadar jo je videl. Potem je bila kot najbolj nenavadna neznanka . . . onkraj vsega, kar je kdaj poznal.

In preden sta odšla iz Evrope, je rekel An, da ima oče Vincenc zagotovo prav. Nobenega potresa ne bo treba . . . za nič. Zadostuje čas. Čas . . . na primer do prvega vlaka do Frankfurta an der Main. Za Miro. Zanj pa je vseeno. Saj če prvega ne bo, bodo pa drugi.

In potem je Mira odšla na postajo.
